

**İslam Mezhepleri Tarihi'nde İsimlendirme Sorunu ve Bir
Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği
İçerisinde Ele Alınmasının Önemi
-Alevî Nitelemeli Gelenek Örnekleminde-**

The Problem of Naming in the History of Islamic Sects and the Importance of Handling a Sect, School, Tradition or Group in Its Systematic -In the Sample of Alevi Qualified Tradition-

Cenkşu ÜÇER *

Öz

Bu çalışma İslam Mezhepleri Tarihi'nde isimlendirme sorunu ve bir mezhep, ekol, gelenek veya grubun kendi sistematiği içerisinde ele alınması konularını Alevî nitelemeli gelenek örnekleminde incelemektedir. Bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun isimlendirilmesi; kurucu ismi, ana düşünçesi, iddiaları ve kavramları, mekânla ilişkisi gibi hususlarda sunduğu veriler bakımından önemlidir. Diğer önemli bir husus da bunların kendi sistematik yapısı ve kavramları gözetilerek ele alınmasının gerekliliğidir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütölen bu araştırmada, Alevî nitelemeli gelenek mensubu topluluklarla ilgili bazı tartışmalı konuların, Mezhepler Tarihi'nin söz konusu iki alandaki metodik yaklaşımları merkezinde incelenmesi amaç-

Abstract

This study examines the problem of naming in the History of Islamic Sects and the handling of a sect, school, tradition or group within its own systematic, in the example of Alevi-qualified tradition. Naming of a sect, school, tradition or group; It is important in terms of the data it presents on issues such as the founder's name, main idea, claims and concepts, and its relationship with places. Another important point is that they should be handled by considering their own systematic structure and concepts. In this research, which is carried out with the qualitative research method, it is aimed to examine some controversial issues related to Alevi-qualified traditional communities, in the center of the methodical approaches of the History of Sects in these two fields. Alevi-

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakölteesi Temel İslâm Bilimleri Bölümü Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, e-mail: cenksu.ucer@aybu.edu.tr; hcenksuucer@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9874-2990.

lanmaktadır. Alevî nitelemeli topluluklar, ocak sistemine dayalı olarak varlıklarını sürdürmekte ve her ocak farklı bir tasavvufî neşveye sahip olabilmektedir. Gerek ocak farklılığı gerek tasavvufî ekol mensubiyeti, ana konulardan âdâb ve erkâna hemen hemen bütün alanlarda ocaklar arasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumda Alevî gelenekle ilgili yürütülecek çalışmalarda öncelikle ocak sistemi dikkate alınmalıdır. "Sırf tesmiye mahiyeti değiştirmese" de isimlendirmenin olay ya da olgunun keyfiyetiyle irtibatlı olduğu açıktır. Dolayısıyla isimlendirme hususunda ocakların geleneksel olarak taşıdıkları isimler merkeze alınarak ana ocak ve alt ocaklar sistematığına dayalı mevcut durum göz önünde bulundurulmalı; geleceğe kimliğini kazandıran ana konular, dinî sosyokültürel kurumsal yapılar ele alınırken de her ocağın kendi sistematığı ve kavramsal örüntüsü dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, İsimlendirme Sorunu, Mezhep ve Gelenek Sistematığı, Kavramlar, Alevî Gelenek Mensubu Ocaklar.

called traditional communities continue their existence based on the 'ocak' system, and each 'ocak' can have a different mystical inclination. Both the difference in the 'ocak' and the affiliation of the sufi orders cause differences between the 'ocak's in almost all areas, from the main subjects to etiquettes and manners. In this case, the 'ocak'system should be taken into account in the studies to be carried out on the Alevi tradition. It is clear that naming is related to the nature of the event or phenomenon, even though "the mere naming does not change the nature". Therefore, the current situation based on the main and sub ocaks' systematics should be taken into account by taking the traditional names of the ocaks to the center in naming issues; while the main issues that give the tradition its identity and religious-socio-cultural institutional structures are discussed, the systematic and conceptual pattern of each 'ocak' should be considered.

Keywords: History of Islamic Sects, Problem of Naming, Sect and Tradition Systematics, Concepts, 'Ocak's That Belonging to the Alevi Tradition.

Giriş

İslam Mezhepleri Tarihi'nin problematik alanlarından birisi isimlendirme meselesidir. Bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun isimlendirilmesi; kurucu ismi, ana düşüncesi, iddiaları ve kavramları, mekânla ilişkisi gibi hususlarda araştırmacılara önemli veriler sunar. Bununla birlikte bazen aynı ismin farklı gruplar için kullanılması birtakım değerlendirmelerde doğru olmayan yaklaşımlar ve sonuçlar doğmasına da neden olur. Mezhepler Tarihi araştırmalarında önemle üzerinde durulan hususlardan biri, her bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun kendi sistematik ve kavramlarının gözetilerek ele alınması hassasiyetidir. Bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkeleri gözetilmek suretiyle yürütülen bu çalışma İslam Mezhepleri Tarihi'nde isimlendirme sorununu ve bir mezhep, ekol, gelenek veya grubun kendi sistematığı içerisinde ele alınması konularını Alevî nitelemeli gelenek örneğinde incelemektedir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu çalışmada, Alevî nitelemeli gelenek mensubu topluluklarla ilgili bazı

tartışmalı konuların, Mezhepler Tarihi'nin söz konusu iki alandaki metodik yaklaşımları merkezinde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Alevî nitelimeleli topluluklar hakkında yürütülen çalışmalarda sağlıklı sonuçlar elde etmek adına Mezhepler Tarihi disiplininin söz konusu metodik yaklaşımlarının son derece önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu itibarla araştırmmanın amacı doğrultusunda bu çalışmada Mezhepler Tarihi'nde isimlendirme probleminin incelenmesi ilk hedef olarak belirlenmiştir. Çalışmanın diğer bir hedefi Mezhepler Tarihi'nde her bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun kendi sistematik ve kavramlarının gözetilmesi kaidesine dair bir çerçeve çizmektir. Alevî nitelimeleli topluluklarla ilgili yürütülen çalışmalarda görülen isimlendirme probleminin ele alınması çalışmanın hedeflerinden biridir. Alevî nitelimeleli geleneğe kimliğini kazandıran ana konular, dinî sosyokültürel kurumsal yapılar ele alınırken de her ocağın kendi sistematigi ve kavramsal çerçevesinin dikkate alınmasının gereğini ortaya koymak çalışmanın hedeflerinden bir diğeridir.

İşaret edilen amaç ve hedeflere bağlı olarak çalışmada öncelikle İslam Mezhepler Tarihi'nde isimlendirme problemi bazı örnekler üzerinden ele alınmıştır. Sonrasında bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun kendi eserleri, sistematigi ve kavramlarıyla ele alınması hususuna değinilmiştir. Devamında Mezhepler Tarihi'nin söz konusu iki alandaki metodik yaklaşımları merkezinde Alevî geleneğe ilgili bazı konuların incelenmesine geçilmiştir. Bu kapsamda Alevî geleneğe mensup ocak (geleneksel yapı) ve grupların (şehirleşmeyle görülen örgütlülük bağlamında ortaya çıkan yapı) isimlendirilmesi ve buna bağlı olarak söz gelimi gelenek mensuplarının Nusayrîlik ile karıştırılması örneğinde görüldüğü üzere bu noktada ortaya çıkan bazı sorunlar işlenmiştir. Daha sonra bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun kendi eserleri, sistematigi ve kavramlarıyla ele alınması noktasındaki hassasiyetin birbirinden farklı ocaklara ve tasavvufî ekol mensubiyetine sahip olan Alevî nitelimeleli topluluklar için de gösterilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Buna riayet edilmediği zaman ortaya çıkabilecek bazı problemler bir geleneğe (Kızılbaş/Süfiyân Süreği) ait eserin başka bir geleneğe (Bektaşî) aitmiş gibi yayımlanması örneği üzerinden ortaya konulmaya çalışılmış ve çalışma bahsedilen konularla ilgili değerlendirmelerle tamamlanmıştır.

1. İsimlendirme Problemi

İslam Mezhepleri Tarihi'nde isimlendirme sorunu, mezheplerin ortaya çıkmaya başladığı ilk dönemlerden bugüne varlığını sürdüren temel problem alanlarından biri olma hüviyetini taşımaktadır. İslam tarihinde ortaya çıkan mezheplerin gerek kendilerini gerek birbirlerini isimlendirmesinde görülen birtakım sorunlar, bir taraftan İslam

dünyasının özellikle Avrupa kaynaklı siyasi müdahalelere maruz kalması diğer taraftan modernitenin etkisinin bariz bir şekilde görülmesi olgularının ortaya çıktığı yakın dönemde farklı boyutlar kazanarak devam etmiştir.

1.1. Klasik Döneme Ait İsimlendirme Problemleri

İslam Mezhepleri Tarihi'nin ana konularından ve problem alanlarından birisi şüphesiz isimlendirme hususudur. Bir mezhebin, grubun ya da ekolün; kurucu ismi (Hanefilik, Zeydilik, Eş'arilik vb.), ana düşüncesi, iddiası ve kavramı (Kaderiyye, Mürchie, İmâmiyye gibi), olaylar ve olaylarla ilgili nakledilen hikâyeler (Haricilik, Mu'tezile), mekânla ilişkisi (Haruriyye) gibi hususlar söz konusu mezhep, ekol ve grup hakkında kapsamlı ve doğru bilgiler elde etmek açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun; hangi isim ya da isimlerle anıldığı, bu isimlendirme ile ne kastedildiği, söz konusu ismin verilme gerekçeleri, ismin kendileri tarafından mı ya da muhaliflerince mi verildiği, kendilerinin hangi isimleri, muhaliflerinin hangi isimleri verdikleri, isimlerin ne zaman ve hangi olaylarla bağlantılı verildiği, bir grubun isimlendirilmesinde zaman ve mekâna göre yaşanan değişiklikler vb. hususlar Mezhepler Tarihi araştırmacılarının üzerinde hassasiyetle durdukları konulardır.¹ Meselenin önemine istinaden Mezhepler Tarihi alanında yazılan eserlerin mezhepleri anlatan bölümlerinin ilk konu ve başlıklarının genellikle isimlendirme hususunda olduğu özellikle belirtilmelidir.²

¹ Mehmet Ali Büyükkara, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'alesi 1* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 445-451; Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 23-24.

² Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat örneği için bkz. Mehmet Kalaycı, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 211-215; Haricilik örneği için bkz. Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler* (Isparta: Tuğra Matbaası, 2001), 93-94; Mehmet Dalkılıç, "Haricilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 43-44; Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadî İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 137-138; Mürchie örneği için bkz. Sönmez Kutlu, "Mürchie", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 91-94; Mu'tezile örneği için bkz. Osman Aydın, *Akılci Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu'tezile Ekolü* (Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2010), 18-25; Muharrem Akoğlu, "Mu'tezile", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 69-70; Zeydilik örneği için bkz. Mehmet Ümit, "Zeydilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 125; İsmâililik için bkz. Ali Avcu, "İsmâililik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 147-148; Dürzilik için bkz. Aytakin Şenzeybek,

Mezhepler Tarihi'nin özellikle klasik kaynaklarında isimlendirme konusunda görülen problemlerin, mezhep isimlerinin birçoğunun yapay olarak üretilmesi, bir kısmının muhaliflerce aşağılama kastıyla verilmiş olması, bir kısmının karalama ve dışlama amaçlı olarak doğruluğunun kanıtlanması oldukça zor olan bazı hikâyelerle irtibatlı nakledilmesi, bazılarının ise ayet ve hadislerle ilişkilendirilmesi vb. hususlarda ön plana çıktığı görülmektedir.³ Bu itibarla söz konusu problemlere bağlı olarak mezhep, ekol, gelenek ve grupların isimleri kullanılırken oldukça dikkatli olunmalı, isimlerin çağrışımlarının yanıltıcı olabileceği dikkate alınarak söz konusu adlandırmaların arka planı ciddi biçimde araştırılmalıdır.⁴ Dolayısıyla söz konusu isimlendirmelerin bir mezhep, ekol, gelenek ya da grup hakkında kurucu ismi, ana düşüncesi, iddiası ve sistematığının temel kavramları, ortaya çıkışına etki eden olaylar, mekânla ilişkisi gibi konularda araştırmacılara ışık tutacağı için gerek muhaliflerin gerek kendilerinin verdikleri isimler beraberce ele alınıp değerlendirilmelidir.

Konunun önemine, avantaj ve risklerine işaret eden çalışmaların, İslam Mezhepleri Tarihi'nin kendi içindeki hususiyetler gerçekliğini dikkate alarak mezhep, ekol, gelenek ve grup isimlerinin alt gruplarıyla birlikte verilmesinin metodolojik açıdan daha doğru olacağını vurguladıkları görülmektedir. Söz gelimi, Nizârilik ve Müsta'filik, İsmâîlilik kökenli olmakla beraber, gerek itikat gerek amel yönlerinden birbirinden oldukça farklı dinî yapılarıdır. Bunları "İsmâîlilik olarak isimlendirmek yerine; Müsta'li İsmâîliler ve Nizâri İsmâîliler şeklinde birleşik bir adlandırma yapmak olguya daha uygun olacaktır."⁵

"Dürzîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 167-168; Nusayrîlik için bkz. M. Saffet Sarıkaya, "Nusayrîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 191-193; Yezîdîlik için bkz. Metin Bozan, "Yezîdîlik/Êzîdîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 267-268; Vehhâbilik için bkz. Rifat Türkeli, "Vehhâbilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 289-290.

³ Mehmet Ali Büyükkara, "Mezhepler Tarihine Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 15. Konularla ilgili detaylı örnekler için bkz. Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Terminolojiyle İlişkili Sorunlar", *İslâmî Araştırmalar* 19/2 (2006), 267-268.

⁴ Sarıkaya, *Mezhepler*, 11; Büyükkara, "Mezhepler Tarihine Giriş", 15.

⁵ Büyükkara, "Mezhepler Tarihine Giriş", 15. Daha fazla örnek için bkz. Büyükkara, "Terminolojiyle İlişkili Sorunlar", 268-269. Bu noktada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, özellikle mezhep, ekol ve grupların zaman içerisinde kazandıkları güç ve şöhrete bağlı olarak bazı yaygın isimlerin sadece o gruba hasredilerek kullanılması meselesidir. Söz gelimi Abbâsiler döneminde Ehl-i

Dolayısıyla her bir mezhep, ekol, gelenek ve grubun içerisinde yer alan farklı dinî yapıları, kendilerinin farkını ortaya koyacak tarzda birleşik bir isimlendirme ile adlandırmanın uygun olacağı görülmektedir.

1.2. Yakın Döneme Ait İsimlendirme Problemleri

Mezhep, ekol, gelenek ve grupların isimlendirilmesi hususunda yakın dönemde de klasik dönemdeki işaret edilen sorunların pek çoğunun devam edeceği hususunda şüphe yoktur. Çalışmanın bu kısmında yakın dönemde dünyada görülen siyasi, askeri ve sosyal gelişmelere bağlı olarak isimlendirme sorunu konusunda ortaya çıkan iki yeni boyuta kısaca dikkat çekmekte fayda görülmektedir. Bunlardan ilki Müslümanların yoğun olarak yaşadığı coğrafyadaki uluslararası siyasi ve askeri faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan isimlendirme problemleridir. İkincisi ise modernitenin özellikle Müslüman mezhep, ekol, gelenek ve grup mensupları üzerindeki etkisine bağlı olarak mensup ya da müntesiplerin geleneksel isimler yerine -belki kendi gelenekleriyle de hesaplaşmak suretiyle- yeni ve farklı isimlerle kendilerini adlandırmaları neticesinde ortaya çıkan durumdur.

Uluslararası siyasi ve askeri faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan isimlendirme problemlerine verilebilecek güzel bir örnek -çalışmamızın kapsamıyla da ilgili olması dolayısıyla- Nusayrîlik konusudur. Klasik dönemde zikredilen hususlar Nusayrîlik isimlendirmesi bağlamında da görülmektedir. Burada İslam Mezhepler Tarihi kaynaklarında daha çok kurucusuna nispetle Nusayriyye ve Nemiriyye/Nümeiriyye adlandırmaları tercih edilmişken -Ülkemizdeki alan uzmanları gerek geleneğin en önemli kaynağı olarak kabul edilen *Kitâbu'l-Mecmû'*daki gerek Mezhepler Tarihi'nin klasik eserlerindeki kullanımları dikkate alarak bunun daha kabul edilebilir olduğunu dile getirmektedir.⁶- kendileri Nusayrî ismini "Hz. Ali'nin safında yer alıp düşmana karşı savaşıp kazanmak" anlamı yükleyerek kabullenmiş

Hadis'in Mutezile ile mücadelesinde başarılı olup şöhret kazandığı dönemde Bağdat'ta Ehli- Sünnet isimlendirmesinin sadece Hanbelilik ile irtibatlı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Halbuki Ehl-i Sünnet anlayışının sadece Hanbelilikten teşekkül etmediği ve o dönemde dahi Bağdat'ta sadece Hanbelilerin bulunmadığı açıktır. Muhyeddin İğde, *Siyasi-İtikadi Bir Mezhep Olarak Hanbeliliğin Teşekkül Süreci* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 17-19.

⁶ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 324-325; Mazlum Uyar, "Nusayrîlik", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 300; Sarıkaya, "Nusayrîlik", 192.

olsalar da daha çok kendilerini “Mü’miniyye/Mü’minûn” olarak isimlendirmektedirler.⁷

Nusayrîlere bu ismin verilmesi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri fırkanın adını Hz. Ali’nin azatlı hizmetçisi İbn Nusayr’dan aldığı yönündedir. Bu iddia böyle bir tarihi kişilik olmadığı gerekçesiyle geçerli görülmemiştir. Fırka mensuplarının çoğunun bulunduğu Lazkiye bölgesindeki Cebelü’l-Ensâriyye dağlarına nispetle bu adla anıldıkları diğer bir görüştür. Bu iddia da fırka mensupların başka yerlerde bulunmalarına ilaveten Arapça’da Ensâriyye’den Nusayriyye’nin türetilmeyeceği gerekçeleriyle kabul görmemiştir.⁸

Nusayrîlik isminin kaynağına yönelik dikkat çeken bir isimlendirme denemesi oryantalistlerce yapılan ve Nusayrîliği Hristiyanlık ile irtibatlandırmaya çalışan iddia ve görüşlerdir. Buna göre Nusayrî kelimesinin Hristiyanlar anlamındaki nasârâ kelimesinin küçültme/ism-i tasgir siğası olduğu, aynı anlamdaki Latince “nazerani” kelimesinin bozulmuş şekli olduğu ileri sürülmüştür. Bu iddialar da nasrânî kelimesinin ism-i tasğirinin nusayrî değil; nusayrânî şeklinde olacağı gerekçesiyle uygun görülmemiştir.⁹

İslam Mezhepler Tarihi kaynaklarında başlangıçta Nemiriyye/Nümeiriyye hicrî 5. asırdan itibaren de Nusayrî diye anılan fırka mensupları hakkında genelde tarımla uğraşmalarına bağlı olarak “Fellâh/Fellâhlar”, etnik kökenlerine istinaden “Arap Uşağı” gibi isimler de kullanılmıştır.¹⁰

⁷ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 325.

⁸ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 325; Sarıkaya, “Nusayrîlik”, 192.

⁹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 325; Sarıkaya, “Nusayrîlik”, 192.

¹⁰ Louis Masignon, “Nusayriler”, *MEB İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 9/365; İlyas Üzüm, “Nusayrîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/ 270; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 323-326; Uyar, “Nusayrîlik”, 299-300; Sarıkaya, “Nusayrîlik”, 191-192. Konuyla ilgilenen farklı mesleklerden Batılıların konu hakkındaki iddiaları için bkz. Necmettin Alkan, “Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrîleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrîlik Özel Sayısı 54/* (2010), 137-138; Abdullah Er, “Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrîlik Özel Sayısı 54/* (2010), 150-151; Ahmet Beşe, “İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrîlik Özel Sayısı 54/* (2010), 161-163.

Bugün itibariyle gerek dünyada gerek ülkemizde Nusayrîlik için Alevî kelimesinin ya da içinde bu kelimenin geçtiği terkiplerin kullanıldığı görülmektedir.¹¹ Bunda 1900'lü yılların başlarında özellikle 1. Dünya Savaşından sonra yaşanan gelişmelerin ana etken olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 1. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi ele geçiren ve Nusayrîler için o bölgede Alevî Otonom Devleti adıyla bir devlet kuran Fransızların talebi ve mensuplarının da uygun görmesiyle Nusayrîler Alevî ismiyle anılır olmuşlar,¹² dışarıya dönük eserlerde bu ismi kullanmışlar, hatta bazı Nusayrî müellifler esasen fırkanın isminin baştan beri Alevî olduğunu, Nusayrî isminin muhaliflerce daha sonra türetildiğini iddia etmişler,¹³ bu gelişmeden sonra artık Nusayrîler için sadece Alevî ismi kullanıldığı gibi bazen Akdeniz Alevîleri, Arap Alevîliği, Çukurova Alevîliği, Suriye Alevîliği, Nusayrî Alevîliği gibi terkipler de kullanılır olmuştur.¹⁴ Günümüz itibariyle fırka mensuplarının söz konusu siyasi gelişmelere bağlı olarak kendileri için kullanılan Alevî isimlendirmesini daha çok tercih ettikleri görülmektedir.¹⁵ Bu durumun ise aşağıda işaret edileceği üzere Anadolu coğrafyasında kendileri için Alevî nitelmesi kullanılan ocak ve gruplar açısından bir takım karışıklıklara neden olduğu anlaşılmaktadır.

Modernitenin etkisiyle grup mensup ya da müntesiplerinin kendilerini geleneksel isimler yerine yeni ve farklı isimlerle adlandırmaları konusu Yezîdîlik üzerinde de işlenebilir. Bilindiği gibi, "son iki asırdır modernite dünyada toplumlar üzerinde etkisini göstermiş ve modernleşme sürecine bağlı olarak bütün toplumlar için önemli sayılabilecek ciddi ve temelli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümde modern rasyonelleştirme hareketlerinin geleneksel yapıları sorguya açması,

¹¹ Matti Moosa, "Alawiyah", *The Oxford Encyclopedia of The Modern Islamic World*, ed. John L. Esposito, (Oxford: Oxford Pres, 1995), 63-64; Reyhan Erdoğan Başaran, "Nida'dan Takiyye'ye: Nusayri-Alevi İnançında Nida ve Takiyye Uygulaması", *Eskiye: Sosyal Bilimler Dergisi* 46 (2022), 53.

¹² Muhammed Emin Gâlib et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi 'Nusayrîler'*, çev. İsmail Özdemir (İstanbul: Çiziyazıları, 2000), 282; Selahattin Tozlu, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrîleri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrîlik Özel Sayısı* 54/ (2010), 106; Aytakin Şenzyebek, "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), 480-483.

¹³ Haşim Osman, *Hel el-'Aleviyyûn Şîa?* (Beyrut: Müessesetül'l-'âlemî li'l-matbû'ât, 1994), 10; Gâlib et-Tavîl, *Nusayrîler*, 282.

¹⁴ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 326; Uyar, "Nusayrîlik", 300; Sarıkaya, "Nusayrîlik", 192.

¹⁵ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 326; Uyar, "Nusayrîlik", 300; Sarıkaya, "Nusayrîlik", 192.

inanç alanlarında da meşruiyet hususunu büyük ölçüde tartışılır bir duruma getirmesi etkili olmuştur. Aynı zamanda modernleşme ile geleneksel otorite yapılarının rasyonelleşmesi de hız kazanmış, bu süreçle ortaya çıkan yeni siyasal talepler ve gündeme gelen uzmanlık alanları, geleneksel kurumlar ve yapılar üzerinde de önemli etkiler göstermiştir.”¹⁶

Yezîdiliğin temel anlayışlarının ve toplumsal yapılarının büyük oranda değişikliğe uğramasına sebep olan modernite ve bağlı süreçlerin,¹⁷ bu fırkanın isimlendirilmesi bağlamındaki etkisine gelince şu hususlara dikkat çekmek yerinde olacaktır. Öncelikle Mezhepler Tarihi’nde Nusayrîlik konusunda işaret edilen hususların pek çoğunun Yezîdilik için de söz konusu olacağı açıktır. Nitekim Yezîdi isimlendirilmesi konusunda farklı iddialar ileri sürülmüş, bu bağlamda bu ismin İranî dinlerdeki Tanrı’yı kasteden İzd, Ezîd, Ezîdi gibi kavramlardan türetildiği; bu ismin Tanrı’dan değil, Tanrı’ya tapan halk anlamında Ezday’dan dönüştürüldüğü, dolayısıyla kendilerine Ezda/Tanrıverdi anlamında Ezdaî ya da bunun dönüşmüş hali olan ve Tanrı’nın özel olarak yarattığı kimseler anlamında Yezîdi/Ezîdi denildiği; kökenleri İran’ın Yezd şehrine dayandığı için buraya nispetle Yezîdi denildiği vb. görüşler dile getirilmiştir.¹⁸

Konu hakkında yapılan araştırmalar Yezîdilik isminin Mezhepler Tarihi eserlerinde de işaret edildiği üzere Yezîd b. Muâviye ilgilisi dolayısıyla verilmiş olma görüşünün daha isabetli olduğuna işaret etmektedir. Nitekim gerek tarihî kaynaklarda bu ilişkilendirmeye dair çok açık bilgilere rastlanması gerek Yezîdiler’e ait *Qavl, Çirok ve Ez-diyati* denilen menkıbe ve ilahilerde Yezîd ve babası Muaviye hakkında anlatıların bulunması gerekse günümüzde bu ismi kullanan Yezîdilerin bulunması bu görüşü teyit etmektedir.¹⁹

¹⁶ Necdet Subaşı, “Türk Modernleşmesi ve Alevîler”, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, edit. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 110.

¹⁷ Modernite ve bağlı gelişmelerin Yezîdilik için en temel değerlerden biri olan ‘Adî b. Musâfir hakkındaki kabuller üzerindeki etkileri ve bunların “göz ardı etme, sorgulama ve dışlama” şeklindeki tezahürleri ile ilgili olarak bkz. Metin Bozan, “Şeyh ‘Adî’siz Yezîdilik: Yezîdilerin ‘Adî b. Musâfir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012), 23-41.

¹⁸ Metin Bozan, “Yezîdilik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 455-456; a. müellf., “Yezîdilik/Ēzîdilik”, 267; Yaşar Kaplan, *Günümüz Yezîdiliği* (İstanbul: Nübihar 2013), 27-30.

¹⁹ Bozan, “Yezîdilik/Ēzîdilik”, 267; Kaplan, *Günümüz Yezîdiliği*, 30-35. Bozan burada Kürtçe konuşan bazı mıntikalarda ‘y’ harfinin özel isimlerde ilk harf

Yezîdîlik tarihî olarak ‘Adî b. Müsâfir üzerinden İslâm tarihi ile çok açık şekildeki irtibatına rağmen -Nusayrîlik’te de görüldüğü üzere gerek oryantalistler gerek diğer ilgililer tarafından Yahudîlik ve Hristiyanlık başta olmak üzere Zerdüştilik, Sâbilik, Maniheizm, Mitraizm veya Asurlular’la irtibatlı görülmeye çalışılmaktadır.²⁰ Günümüzde Yezîdîlik mensuplarından kimilerinin bir taraftan Hz. Hüseyin’in katili Yezîd’le ilişkilendirilmekten duydukları rahatsızlık diğer taraftan İslâm’dan koparak kendilerinin kadîm bir din oldukları iddiaları kapsamında kendilerini Yezîdî değil de Ezîdî olarak adlandırmaları²¹ modernite ve bağlı süreçlerde yaşanan gelişmeler kapsamında dikkate alınmalıdır.

2. Çalışmalarda Mezhep, Ekol, Gelenek ve Grup Sistematiğinin Dikkate Alınmasının Önemi

Bilindiği üzere “her bir mezhep, ekol, gelenek ve grubun kendine özgü bir varlık algısı, zihniyeti, olay ve olguları anlamlandırma ve görüşlerini ortaya koymada bir sistematiği vardır. Dil ve kavramlar bu zihniyet ya da sistematiğim işletilmesinde en önemli unsurların başında gelmektedir.”²² Nitekim farklı düşünce biçimleri, kendilerine özgü anlam haritalarını farklı kavramlar kullanarak oluştururlar. Bir düşüncede ya da sistemde neyin merkezde yer aldığını gösteren kavramlar, nelerin nasıl anlam kazandığını ortaya koyar.²³ Bu bağlamda fıkıh ve kelam ekollerinden birer örnek vermek kastı ifade açısından yerinde olacaktır. Söz gelimi kelime olarak mükelleflerin fiilleri anlamına gelen *ef’âl-i mükellefin* olarak adlandırılan dinî hükmün tarifinde Hanefiler ile Şâfiîler değişik noktalardan hareketle farklı bir yaklaşım sergilemişler, Şâfiîler Allah ile nass; Hanefiler ise nass ile insan fiilleri arasındaki bağlantıyı esas almışlar, buna bağlı zorunlu bir hal olarak Şâfiîler dinî (şer’î) hükmü “Allah’ın mükelleflerin fiille-

olarak geldiği durumlarda kelimelerin ‘y’ harfi düşürülerek Usuf (Yusuf), Unus (Yunus) şeklinde telaffuz edildiğine de işaret ederek bazı bölgelerde Ezîdî de denilse bunun Yezîdî olarak anlaşılacağına işaret etmektedir.

²⁰ Bozan, “Yezîdîlik/Ēzîdîlik”, 268; Kaplan, *Günümüz Yezîdîliği*, 35-41.

²¹ Bozan, “Yezîdîlik/Ēzîdîlik”, 267 -268; a. müellf. “Şeyh ‘Adî’siz Yezîdîlik”, 30-38.

²² Büyükkara, “Terminolojiyle İlişkili Sorunlar”, 257.

²³ Mehmet Zeki İşcan, “Halku’l-Kur’an Teorisi ve Dini Düşüncede Yenilik”, *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslâm Alguları 26-28 Kasım 2010* (Samsun: Canik Belediyesi, 2011), 1/164. 163-174

rine bağlı hitabı”; Hanefiler ise “bu hitabın neticesi” olarak tanımlamışlardır.²⁴ Bu duruma bağlı olarak Hanefiler ile Şâfiilerin *ef‘âl-i mükellefini* anlamlandırmaları farklı olmuş, söz gelimi “Şâfiiler ‘kesin bir delille ve kesin bir surette yapılması istenen dinî yükümlülüğü’ vacip kavramıyla ifade ederken; Hanefiler bunu farz ve vacip şeklinde iki kademeli olarak ele almışlardır.”²⁵ Bu durumda bir olay, olgu ya da hükmün, söz gelimi Hanefî sistematiğe ele alınıp Şâfiî kavramlarla ifade edilemeyeceği; ancak Hanefî sistematiğe kendi kavramlarıyla ifade edilebileceği anlaşılmaktadır.

Benzer bir durum kelimelerin de söz konusudur. Söz gelimi sorumluluk doğuran insan fiillerinin tartışıldığı kader ve kazâya iman meselesi bu noktada güzel bir örnek teşkil etmektedir. Mâturidîlik ile Eş‘arîlik ekolleri kader ve kazâ (yani sorumluluk doğuran insan fiilleri) konusunu, aynı kelimeleri farklı yerlerde ve anlamlarda kullanarak tartışmışlardır. Bilindiği üzere sorumluluk doğuran insan fiillerinde bir taraftan Allah’i ilgilendiren diğer taraftan insanı ilgilendiren bir yön bulunmaktadır. Mâturidîlik Allah’ın olacak şeyleri ezelde bilmesi ve takdir etmesini kader; Allah’ın bu takdirinin yeri ve zamanı geldiğinde yaratılmasını kaza olarak isimlendirip sistemleştirmiştir.²⁶ Eş‘arîlik’te ise “Allah’ın ezeli hükmüne, yani bütün nesne ve olayların levh-i mahfûzda veya küllî akılda topluca var olmasına” kazâ; “bütün nesne ve olayların kazâya uygun olarak yaratılması ve dış âlemde gerçeklik kazanmasına” ise kader denilmiştir.²⁷ Burada Türkiye’de yazılan eserlerde ilginç bir durumla karşılaşıldığına işaret edilmelidir. Alanda yazılan eserlerin kader konusunu ele alan kısımlarında genellikle “Kaza ve Kadere İman” başlıklarının kullanıldığı görülmektedir.²⁸ Kader konusunun Allah’a ve insana tealluk eden yönleri dikkate alındığında bu sıralamanın Eş‘arî sistematiğine göre konunun

²⁴ Salim Ögüt, “Ef‘âl-i Mükellefin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/ 452; Ali Bardakoğlu, “Fıkıh”, *İlmihal* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 1/163-164.

²⁵ Ögüt, “Ef‘âl-i Mükellefin”, 10/452; Ali Bardakoğlu, “Fıkıh”, 1/164.

²⁶ Cağfer Karadaş, “İman Konuları: Kader ve Kazaya İman”, *İslam’a Giriş* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 194-198; Abdullah Namlı, “Kazâ ve Kadere İman”, *İslâm İnanç Esasları*, ed. Vecdi Sönmez - Hilmi Karaağaç (Ankara: Lisans Yayıncılık, 2021), 98.

²⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/58; Metin Özdemir, *İslam İnanç Esasları* (Ankara: Bilay Yayınları, 2017), 195; Namlı, “Kazâ ve Kadere İman”, 98-99.

²⁸ Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid”, *İlmihal* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 1/132; Özdemir, *İslam İnanç Esasları*, 195; Namlı, “Kazâ ve Kadere İman”, 97; Cenksu Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 254. Kılavuz’un başka bir eserinde ise konuyu Kader ve Kazaya İman başlığıyla işlediği dikkat çekmektedir. Ahmet Saim Kılavuz, *Ana*

başlıklandırılması olduğu anlaşılmaktadır. Ancak konu anlatımına başlarken özellikle Mâturidî sistematige göre önce kaderin; sonra kazânın işlendiği görülmektedir.²⁹ Eserlerde metinlerin içeriğinin “kadere ve kazaya iman” şeklinde inşa edilmesine rağmen başlıklarda “kaza ve kadere iman” terkininin kullanılmasını, Eş‘arî geleneğin kelam ve itikat alanındaki etkisiyle bağlantılı olabilecek bir alışkanlık şeklinde değerlendirmek mümkün görünmektedir.³⁰

Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus bir kelimenin farklı mezhepler, sistemler ve disiplinler nezdinde anlamlarının farklı olabilmesidir. Söz gelimi “şeyhayn” kelimesi “Ehl-i Sünnet anlayışında şekillenen hadis ilminde Buhârî ve Müslim’i ifade ederken; İslâm Tarihi, Kelam ve Mezhepler Tarihi’nde siyaset/hilafet alanında bu kelime ile Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer; Hanefî fıkıh geleneğinde Ebû Hanife ve Ebû Yusuf, Şâfiî fıkıh geleneğinde ise Abdülkerîm er-Râfi‘î ve Nevevî kastedilmektedir.”³¹ Dolayısıyla “şeyhayn” kelimesi hangi ilim dalında nasıl içeriklendiriliyorsa onun o bağlamda dikkate alınmasının gereği ortadadır. Bu itibarla bir taraftan bir mezhep, ekol, gelenek ve grubu ele alırken kendi sistematigi ve o sistematik içerisinde anlamlandırılan kavramlarını dikkate almalı diğer taraftan bir kavramın hangi sistemde nasıl anlamlandırıldığı mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 143. Bununla birlikte konuyu Kader ve Kazaya İman şeklinde başlıklandırarak Mâturidî sistematige göre kaleme alan çalışmalar da bulunmaktadır: Karadaş, “İman Konuları: Kader ve Kazaya İman”, 194; Bekir Topaloğlu, “Kader: Kader ve Kaza”, *İslâm’da İman Esasları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 491.

²⁹ Kılavuz, “Akaid”, 1/132-133. Burada Kazâ ve Kadere İman üst başlığının ilk ve ikinci alt başlıkları Kazâ ve Kaderin Anlamları; Kazâ ve Kadere İman iken; üçüncü alt başlığın Kader ve Kazâ ile İlgili Ayet ve Hadisler olarak belirlendiği görülmektedir. Benzer bir duruma başka çalışmalarda da şahit olunabilmektedir. Söz gelimi *İslam İlmihali* adlı eserde konu Kader ve Kaza’ya başlığında verilirken konu akışı başlığa uygun olarak kader ve kazanın tarifleri verilerek sağlanmışken; metnin ilerleyen bölümlerinde konu kaza ve kadere iman terkinine dönüşmüş, ana başlığın ilk alt başlığı yine Kaza ve Kadere İmanın Faydaları olarak verilmiştir. Lütfi Şentürk - Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 73-75.

³⁰ Benzer bir mülahaza için bkz. Namlı, “Kazâ ve Kadere İman”, 97.

³¹ Mehmet Efendioğlu, “Şeyhayn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/80.

3. İsimlendirme Problemi ve Bir Grubun Kendi Sistematiği ve Kavramları ile Ele Alınması Bağlamında Alevî Nitelemeli Gelenek

İslam Mezhepleri Tarihi'nin yukarıda zikredilen metodik yaklaşımlarının Alevî nitelemeli gelenek mensubu topluluklarla ilgili çalışmalarda da göz önünde bulundurulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Söz konusu metodik yaklaşımlardaki ilkeler göz ardı edildiğinde hem isimlendirme hem geleneğe mensup ocak ve grupların kendi sistematiikleri içerisinde değerlendirilmesi hususlarında birtakım sorunlar ortaya çıkacaktır. Çalışmamızda ele aldığımız gerek isimlendirme gerek her geleneğin kendi sistematiğinin ve kavramsal örüntüsünün dikkate alınmasının Alevî gelenek mensubu topluluklar örneğinde incelemek adına öncelikle Alevî nitelemeli geleneğe mensup toplulukların sahip oldukları ocak sisteminin³² mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmalıdır. Zira Alevî nitelemeli topluluklar, ocak sistemine dayalı olarak varlıklarını sürdürmekte, daha çok kendi evliyası olarak kabul edilen kişilerin adlarıyla anılan her ocak³³ farklı bir tasavvufî neşveye sahip olabilmektedir.³⁴ Gerek ocak farklılığı gerek tasavvufî ekol mensubiyeti, ana konulardan âdâb ve erkâna hemen hemen bütün alanlarda ocaklar arasında

³² Anadolu ve yakın coğrafyasındaki ocaklar için bkz. Hamza Aksüt, *Aleviler Türkiye İnan Bulgaristan* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009); Ali Yaman, "Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009); Mehmet Ersal, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi – Çubuk Havzası Örneği* (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016).

³³ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 77-84; Yaman, "Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları", 182-183. Sivas, Amasya ve Adıyaman yörelerindeki farklı ocaklar için bkz. Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006), 79-163; Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 133-159; Fevzi Rençber, "Adıyaman Yöresi Alevî Ocakları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2013), 159-170. Karadonlu Can Baba'nın evliya olarak kabul edilmesi ve buna bağlı uygulamalar ortaya koyan ocaklar örneği hakkında bkz. Rifat Türkel, *Karadonlu Can Baba ve Alevilik* (Kütahya: Academia Yayınevi, 2016), 23-44; 229-237.

³⁴ Her bir -en azından ana- ocak farklı tasavvuf geleneğine mensuptur. Meselâ "Tokat bölgesinde Hubyar ocağına bağlı olanların 'abdal'; Keçeci Baba ocağı mensuplarının 'ahî', aslında Bektaşî geleneğe mensup olan Cer Tarikatı mensuplarının 'melâmî', yine kendilerini Bektaşî gelenek içinde konumlandıran Nefes Evlatları'nın 'üveysî' geleneğiyle irtibatlandırıldığı bilinmektedir. Bu durum ise ocaklar arasında farklı tasavvufî gelenek mensubiyetinin varlığını açıkça ortaya koymaktadır. Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 63-64.

farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.³⁵ Bu itibarla yukarıda sözü edilen alanlar başta olmak üzere bu konuda yapılan çalışmalarda görülen sorunların büyük oranda söz konusu ocak sisteminin dikkate alınmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

3.1. Alevî Gelenek Bağlamında İsimlendirme Problemi

Mezhepler Tarihinde bir metodolojik problem alanı olan isimlendirme meselesinin Alevî gelenek ile geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında da söz konusu olduğu görülmektedir. “Alevî” nitelemesinin birbirinden farklı silsile³⁶ ile tasavvufi geleneklere mensup olan ve (özellikle Osmanlı-Safevî siyasi mücadelesinde) farklı bir siyasi tarih tecrübesi bulunan ocakların hepsini içine alacak şekilde bir şemsiye kavram olarak kullanılması,³⁷ yanlış bir şekilde Sünnilik karşısına konumlandırılması,³⁸ modernitenin etkisiyle farklı dünya görüşlerine

³⁵ Çalışmalarda ocak sisteminin dikkate alınması hususunda bkz. Cenksu Üçer, “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12/2 (2019), 353-402; Fevzi Rençber, “Alevî Ocakzâdelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/4 (2013), 686-689.

³⁶ Sözü edilen her bir ocağın farklı silsilelere sahip olduğu bilinmektedir. Bahse konu ocaklar silsilelerini On iki İmam’dan biri -ki bu silsileler genellikle ve çoğu zaman dördüncü imam Zeyne’l-âbidin ile sekizinci imam İmam Rıza arasındaki imamlardan oluşmaktadır.- aracılığıyla Hz. Ali’ye dayandırır. Meselâ Muhammed Bakır’a Seyyid Hacı Ali Tûrabî Ocağı [Bkz. Alemdar Yalçın - Hacı Yılmaz, “Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Tûrabî Ocağı’na Ait Yeni Bilgiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 26 (2003), 85], Musa Kâzım’a Hacı Bektâş Velî, Şah Kalender Velî ve Keçeci Baba ocakları [Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik* (Ankara: Andıç Yayınları, 1998), 1/28-32; Fahri Maden, “Keçeci Baba Ocağı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014), 151; Mehmet Ersal, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-* (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016), 114], Muhammed Taki’ye Sarı Saltuk Ocağı [Veli Saltuk, “Sarı Saltuk ve Saltuklular”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 34 (2005), 13], İmam Rıza’ya Şücaeddin Velî Ocağı [Hacı Yılmaz, “Sultân Şücaeddin Velî Zâviyesi ve Vakfına Ait Yeni Belgelere Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 37 (2005), 8-12; Mehmet Demirtaş, *Horasan’dan Balkanlara Şücaeddin Velî Ocağı ve Erkanı* (2015), 25] silsilesini dayandırmaktadır.

³⁷ Cenksu Üçer, “Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 15/2 (2022), 382.

³⁸ Alevî nitelemeli gelenek mensubu ocakların Sünnilik ile kıyaslanmaması gerektiği hakkında bkz. Hasan Onat, “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektâşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Alevilik-Bektâşilik Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Irene Melikoff’un Anısına] 1 (2009), 23-25, 29; Cenksu Üçer, *Anadolu’da Alevi Ocakları ve Grupları*, (Ankara: Ankara Yayınları, 2019), 70.

sahip olan ancak ocakların aşiret yapısı nedeniyle kendilerinin ocak/aşiret mensubiyetini Alevî kimliği ile tanımlayan bazı kişilerin dünya görüşlerini Alevîlik üzerinden anlatmaları,³⁹ aynı isimle anılan Nusayrîlik ile karıştırılması⁴⁰ ve aynı olgunun farklı isimlerle adlandırılması⁴¹ bu noktada zikredilebilecek başlıca problemlerdir.

Burada çalışmanın Alevî nitelemesi ile anılan ocak ve grupların Nusayrîlik ile karıştırılması (belki de karşılaştırılması) ve farklı silsile, tasavvufî gelenek ve farklı bir siyasi tarih tecrübesi bulunan ocakların hepsini içine alacak şekilde bir şemsiye kavram olarak kullanılmasından kaynaklı sorunlarla sınırlandırılması yerinde olacaktır.

Alevî kelimesi bir taraftan, ilerleyen satırlarda işaret edileceği üzere, Anadolu ve yakın coğrafyasında yaşayan ocak sistemine dayalı topluluklar için 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Kızılbaş ocaklar için kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu kullanımın daha çok yaygınlaşması ve Kızılbaş olmayan Bektaşîlik de dâhil ocak ve grupları içine alacak şekilde bir çatı ya da şemsiye kavram olarak

³⁹ Bu noktada Alevî nitelemeli ocak ve grup mensuplarının modernite ve şehirleşmenin etkisiyle buldukları pozisyonları merkeze alarak Alevîlik hakkında yaptıkları tanımların da bu geleneğin geleneksel formları dışında materyalizm, sosyalizm, komünizm, felsefi bir dünya görüşü vb. ilişkilendirilerek anlatılması sonucunu doğurduğu zikredilmelidir. Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 46-51.

⁴⁰ Cenksu Üçer, “Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (2015), 46.

⁴¹ Alevî nitelemeli ocak ve grupların geçmişten günümüze âdâb ve erkânlarını yürüttükleri mekânların farklı isimlerle anılmaları bu bağlamda örnek verilebilir. Son zamanlarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak cemevi, geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkânlarını icrâ ettikleri tekke, zâviye, dergâh ya da meydanevi, büyük ev, tarikat evi gibi geleneksel isimlerin yerine yeni bir isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cem Evleri* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 27-82; Cenksu Üçer, “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 73-74. Sırf tesmiyenin mahiyeti değiştirmeyeceği prensibi âsitâne, tekke, zâviye, dergâh, meydan evi, tarikat evi ve en son da cemevi olarak isimlendirilen mekânlar örneğinde açıkça görülmektedir. Bunların isimleri farklı olsa da sonuçta bu mekânların her biri mahiyet olarak tevhidler getirilerek/zikirler çekilerek âdâb ve erkânın icra edildiği yerlerdir. Ancak âdâb ve erkânın icra edildiği bu mekânların farklı isimlerle anılması, bunların keyfiyetinin farklı olabileceğini göstermektedir. Nitekim âsitâne ismi alt tekkelerin hepsinin bağlı olduğu ana tekkeyi ifade eden bir adlandırmadır. Cemevi isimlendirmesinin, söz konusu âdâb ve erkân merkezlerinin söz gelimi dinlerin ortak mabetleri ile kıyaslanma ve diğer tasavvufî ekollerinin âdâb ve erkân mekânları ile türdeşliklerinin görülmesi gibi temel sorunlara sebebiyet verebildiği düşünülmektedir. Üçer, “Cemevi”, 77-78.

kullanılması 1990'lı yıllardan sonraki kimlik politikaları olgusuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan aynı isimlendirmenin yukarıda değinildiği üzere 20. yüzyılın başlarından itibaren İslam tarihinde geçmişten bugüne Nusayrîlik ismiyle bilinen ve Suriye merkezli olup Türkiye topraklarında da mensupları olan gruplar için kullanıldığı bilinmektedir.

19 ve 20. yüzyıllarda Müslümanların çoğunlukta yaşadığı coğrafyamızda yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelere bağlı olarak Alevî kelimesinin Anadolu ve yakın civar coğrafyada yaşayan birbirinden farklı dinî gruplar için kullanılmasının, gerek Suriye olayları esnasında gerek ülkemizde yürütülen Muharrem etkinlikleri örneklerinde görüldüğü üzere yakın zamanda ülkede yaşanan bazı gelişmelerde bir takım yanlış konumlandırma ve değerlendirmeler yapılmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim son zamanlarda yakın coğrafyamızda ve komşu ülkelerde cereyan eden bazı uluslararası olaylar nedeniyle, konunun Türkiye siyasetinde işlenmesi bağlamında ülkemizde kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan ocak ve grupların, Suriye'de ve ülkemizde yaşayan Nusayrîler ile -işin içerisine bunların mezhep oldukları şeklinde problemleri bir bilgi de katılarak- karıştırılabildiği görülmektedir.⁴²

Hâlbuki Türkiye'de geçmişte her biri mensup olduğu ocak ismiyle adlandırılan, ancak şu an itibarıyla kendilerine Alevî ya da meşhur haliyle Alevî-Bektaşî isminin yaygın olarak kullanıldığı ocak ve grupların hiçbirinin kendilerine Nusayrî ya da Arap Alevîsi denilen yapı ve gruplar ile tarihte -ne itikaden ne zihnen ne kültürel olarak ne de siyaseten- hiçbir biçimde ilişkileri olmamıştır. Muharrem etkinlikleri bağlamında da Muharrem ayı ve vesilesiyle yerine getirilen oruç tutma, aşure kaynatma gibi uygulamalar dikkate alındığında her iki grupta da birbiriyle hiç ilişkisi olmayacak derecede farklı anlayış ve -hatta oruç örneğinde görüleceği üzere tam tersi pratikler söz konusudur, zira Alevî nitelemeli ocaklar ve gruplar Muharrem orucu tuttarken; Nusayrîler tutmamaktadır.- uygulamalar olmasına rağmen ülkede bu grupların karıştırıldığı görülmektedir.⁴³

⁴² Bu tamamen yanlış bir bilgidir, zira çalışmanın kaynakçasında da yer verilen ve alanda yürütülen akademik çalışmaların verilerine göre Alevî gelenek mezhep değil; daha çok bir tasavvufî hayat bağlamında görülmesi gereken bir olgudur. Geleneğin tasavvufî boyutu hakkında bkz. Sayın Dalkıran, "Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 95-117; Sönmez Kutlu, "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyât* 7/3 (2003), 31-54; 31-54; M. Saffet Sarıkaya, "Alevilik-Bektaşîliğin Tasavvufî Boyutu Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.

⁴³ Üçer, "Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği", 46-66.

Konunun ikinci yönüne; yani geçmişte her biri mensup olduğu ocak ismiyle anılan günümüzde de aslında ocak mensuplarının kendilerini yine mensup oldukları ocak ismiyle tanımladıkları bir gerçeklikte bütün ocaklar için bir üst kimlik ya da şemsiye kavram olarak Alevî nitelemesinin kullanılmasına gelince: Bu durumda öncelikle Alevî nitelemesinin Anadolu coğrafyasında söz konusu gelenek için kullanılması hususuna dikkat çekmek yerinde olacaktır. Alevî kelimesinin Anadolu topraklarında bir şemsiye kavram olarak kullanılması, 1850'li yıllarda Osmanlı'nın siyasi ve sosyokültürel ortamının ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu kullanımın Kızılbaş süreğine bağlı topluluklarla ilgili olarak geliştirildiği ve bunun Osmanlı-Safevi mücadelesinden miras kalan sosyal problemlere bir nevi çözüm arayan yaklaşımların sonucunda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zira burada söz konusu grupların Kızılbaş şeklindeki geleneksel isimlendirilmesinin dışında yeni bir isimle adlandırılması olgusu söz konusudur. Bahsedilen sosyal sorunun çözümünde Bektaşilik ocağı ve tekkesinin de işin içerisine katılarak yürütülmesi niyeti gözden kaçmamaktadır. Günümüzde Alevilik-Bektaşilik, Alevilik/Bektaşilik, Alevilik ve Bektaşilik vb. kullanımların bu olguyla bağlantılı olduğu açıktır. Bu terkiplerdeki Alevilik nitelemesinin ise daha çok Kızılbaş sürekli toplulukları ifade ettiği dikkat çekmektedir.⁴⁴

Söz konusu problemleri gören Mezhepler Tarihçileri son dönemlerde Alevî gelenek ya da mensup ocak ve gruplar hakkında yürütülen farklı alanlardaki çalışmalarda sıklıkla tercih edilen Alevî-Bektaşî, Alevî/Bektaşî, Alevî ve Bektaşî gibi kullanımların, mevcut yapıyı izah etmekte yetersiz kaldığına işaret etmişlerdir. Yukarıda bahsedilen ocak sistemi, "Alevîlik ve Bektaşîliği özdeşleştirdiği mi yoksa farklılaştırdığı mı net bir şekilde anlaşılmayan söz konusu bu kullanımların da Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların fiili durumunu tam

⁴⁴ İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cem Yayınları, 1994), 53; Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât* 7/3 (2003), 124; Ömer Faruk Teber, "Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar", *Anadolu'da Alevîliğin Dünü ve Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), 71; Cenksu Üçer, *Alevîlikte Musâhiblik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 35-36; Ümit Erkan, *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 52. Bu süreçte oryantalistlerin bu yapının isimlendirilmesi hususundaki tavırları hakkında bkz. Fevzi Rençber, *Oryantalistlere Göre Alevîlik ve Bektaşîlik* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018).

olarak ortaya koyma hususunda yeterli ve bütün ocak/grupları kapsayıcı olmadığını göstermektedir.”⁴⁵ Bu konuları ele alan akademisyenlerin bu noktada en azından iki ana ekol ve merkezi dikkate alarak Bektaşî Alevîler ve Kızılbaş Alevîler⁴⁶ şeklinde bir kullanımı tercih ettikleri görülmektedir. Alevî ve Bektaşî kelimelerinin birlikte kullanılmasında “Bektaşî nitelendirmesiyle Hacı Bektaş Tekkesi bağlarına atıf yapılırken; Alevî kelimesiyle daha çok Erdebil Sufiyân Süreği mensuplarının (Kızılbaşlar)”⁴⁷ ifadelendirilip şemsiye içerisine dâhil edilme çabaları açıkça görülmektedir. Nitekim Onat’ın çalışmasında “Alevî şemsiyesi altında yer alan ocak ve gruplar için Kızılbaşlık ve Bektaşîlik farklılığı gerçeğine dayanan bir durumun söz konusu olduğu, her ikisi Türk tarikatı olsa da aynı şeyler olmadıkları ve bunun gerek araştırmalarda gerek tartışmalarda mutlaka dikkate alınması gereken önemli bir olgu olduğunu vurguladığı” önemle belirtilmelidir.

Gerek itikad gerek amel yönlerinden birbirinden oldukça farklı dinî yapılar olmaları dikkate alınarak İsmâîlî gruplar hakkında Müsta’lî İsmâîlîler ve Nizârî İsmâîlîler şeklinde birleşik bir adlandırma yapmanın Mezhepler Tarihi’nin metodik yaklaşımı açısından olguya daha uygun olacağı yönündeki tespitin bir benzerinin Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplar hakkında da söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre işaret edilen ocak yapılanması, farklı tasavvufî gelenek mensubiyetleri ve ocak yapılanmasına uyarlanmış hiyerarşik tekke⁴⁸ yapılanmasının, Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların

⁴⁵ Cenk Üçer, “Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülahazalar”, *Dinî Araştırmalar Dergisi* 12/33 (2009), 74-75.

⁴⁶ Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, 113; M. Saffet Sarıkaya, “Bektâşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâdı Ali”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 17-31; Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik İnanç, İbadetler, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek* (İstanbul: İletişim, 2018), 237-243.

⁴⁷ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 757. Bektaşîler ile Sufiyân Süreği mensupları (Kızılbaş ocakları) arasında merkez ve çevre olgusu söz konusu olmuş; bu bağlamda Kızılbaş gruplar merkezde değil çevrede kalmıştır. Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 89-90. Bu yapının Adıyaman’daki fiilî durumu hakkında bkz. Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkî, Adıyaman Alevîleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 25-35. Bektaşî tekkelerinin özellikle merkez tekkenin Anadolu’da Osmanlı merkezi sistemiyle olan ilişkilerinin Hacı Bektaş geleneğinin dilini, kurumsal yapısını, hatta cem erkânı esnasında kullanılan müzik aletlerinin durumunu dahi şekillendirdiği ve şiirlere Bektaşî gelenekte daha çok nefes denmesinin bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği hakkında bkz. Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 385-386.

⁴⁸ Anadolu ve Balkanlar’daki tekke, zâviye ve dergâhlar için bkz. Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye’de Alevî-Bektaşî Dergâhları* (İstanbul: Can Yayınları, 2001),

isimlendirilmesinde de esas alınması daha sağlıklı değerlendirmeler için gereklidir. Bu bağlamda, sözgelimi, “Bektaşî Alevîler, Erdebil Süfiyân Süreği Talibi (Kızılbaş) Alevîler ya da Dede Garkınlı Alevîler, Baba Mansurlu Alevîler, Tahtacı Alevîler, Hubyarlı Alevîler, Keçeci Babalı Alevîler şeklindeki bir kullanım olguya daha uygun görünmektedir.”⁴⁹ Anadolu’da varlığını sürdüren ve gerek Bektaşîlik’e gerek Süfiyân Süreğine bağlı olmayan farklı silsile ve tasavvufi gelenekli müstakil ocakların yanı sıra Hacı Bektaş Ana Ocağına/Dergâhına bağlı olan alt ocak/dergâhların bulunması ve Eraslan, Güvenç Abdal gibi bunların da yine farklı tasavvufi neşvelere sahip olması ve âdâb ve erkânlarını yine müstakil olarak yürütmeleri⁵⁰ ocak merkezli isimlendirmenin geleneğin mevcut durumunu ifade edebilmek için gerekli olduğunu göstermektedir.

Bu konuyu daha somutlaştırmak için birkaç örnek daha zikretmek yerinde olacaktır. Meselâ Tokat’ta Hubyar Tekkesi’ne bağlı olan ve her biri kendi içinde erkân yürüten 3 (üç) ocaktan (Sıraçlar) söz etmek mümkündür. Bunlar önce kendi içlerinde Dedeci/Tekkeli Hubyarlı ve Babacı Hubyarlı olarak ikiye; Babacılar da kendi içlerinde Anşa Bacı ve Eraslan ocağı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu durumda Hubyar Tekkesine bağlı olan söz konusu ocaklar için Dedeci/Tekkeli Hubyarlı (dede ya da tâlib), Babacı Hubyarlı ya da daha detaylı bir şekilde Eraslan ocağı mensubu Hubyarlı, Anşa Bacı ocağı mensubu Hubyarlı gibi bir kullanım söz konusu ocakların farklılıklarını gözetmek adına daha uygundur.⁵¹ Aynı metodik isimlendirme ile Tokat bölgesindeki Bektaşîleri de Eraslanlı/Eraslan ocağı mensubu Bektaşî, Bostankolulu/Bostankolu ocağı mensubu Bektaşî şeklinde isimlendirmenin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.⁵² Bu bağlamda Tahtacılarla ilgili şu şekilde bir isimlendirme örneği zikretmek yerinde olacaktır. Söz gelimi Mersin Tahtacıları üzerine yapılan bir araştırma verilerine göre bölgedeki “Çaylak aşireti Yanyatır; Aydınlı ve Üsküdarlı (Üskürdeli) aşiretleri ise Emirli ocağına bağlıdır.”⁵³ Bu durumda Yanınyatır ocağına mensup Tahtacı; Emirli ocağına bağlı Tahtacı ya da eğer aşiretler de işin içine dahil edilecekse Yanyatır

13- 330; Eraslan Doğanay, *Anadolu’da Yaşayan Dergâhlar* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 47-142.

⁴⁹ Daha detaylı değerlendirmeler için bkz. Üçer, “Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri”, 74-75; Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 372-372. Ayrıca bkz. Büyükkara, “Terminolojiyle İlişkili Sorunlar”, 269.

⁵⁰ Üçer, *Musâhiblik*, 186-187.

⁵¹ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 191-194. Ayrıca bkz. Hasan Coşkun, *Tokat Alevîleri “Sırrımız Türklük”* (Ankara: Kitabe Yayınları, 2021), 28-30, 49-69.

⁵² Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 183-191.

⁵³ Ali Selçuk, *Tahtacılar* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004), 44-46.

ocağına mensup Çaylak Tahtacı, Emirli ocağına bağlı Aydınlılı Tah-tacı gibi isimlendirme olguya daha uygundur.

Mezhepler Tarihi'nin metodik temel yaklaşımında yer alan her olay, olgu, kavram, grup, kişi vb. bütün unsurları kendi zamanı, mekânı, ortam ve şartlarında ele alınması gerektiği prensibi doğrultusunda İsmâililik örneğinde zikredilen hassasiyetin bu toprakların siyasi tarih tecrübesi bakımından da işletilmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Hz. Peygamber'in (sav) vefatını takip eden yıllardan bugüne farklı mezhepler ve ekollerin ortaya çıkıp temel görüşlerini oluşturmasına etki eden en önemli unsurların başında gelen siyaset hususunda bunun önemi ortaya çıkmaktadır. Anadolu ve yakın coğrafyasında Kızılbaşlık meselesi ve algılarının Osmanlı Safevî mücadelesiyle yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Birtakım Kızılbaş ocakların söz konusu mücadelede Osmanlı'ya karşı Safevî taraftarlığı yapmaları bahsedilen algıyı büyük oranda şekillendirmiştir.⁵⁴ Bu mücadelede Osmanlı tarafında yer alan Bektaşiler ile Safevî tarafında yer alan Kızılbaşların günümüzde Alevî şemsiyesi altında değerlendirilmesi olay ve olgular hakkında birtakım karışıklıklara da sebebiyet vermektedir. İleride işaret edileceği üzere Erdebil Süfiyân Süreğine bağlı Kızılbaş ocakların erkânları ve erkânlarına dair eserlerinde nasıl ki farklılıklar bulunuyorsa, bu toplulukların siyasi tecrübesinde de farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim Osmanlı Safevî mücadelesinde Osmanlı tarafını tutan ve Çaldıran'da Osmanlı saflarında yer alıp Safevîler'e karşı mücadele eden Kızılbaş toplulukların varlığı⁵⁵ işaret edilen hassasiyetlerin işletilmesinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

3.2. Alevî Geleneğe İlgili Çalışmalarda Her Ocağın Kendi Sistematiğinin Dikkate Alınmasının Önemi Hususu ve Bunun Eserler Boyutundaki Durumu

Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında yapılacak bütün çalışmalarda ocak sistemi ve ocakların tasavvufî gelenek mensubiyeti farklılığının mutlaka dikkate alınması gerektiği hususuna geleneğe ait eserler somut örnek teşkil etmektedir. "Alevî gelenek içerisinde

⁵⁴ Bir cönk örneği ve hakkındaki çalışmayla ilgili olarak bkz. Mehmet Atalan, *Türk Kültüründe Muhammed Hanefî Cenknâmeleri* (İstanbul: TBBD Yayınları, 2011); deyişler/nefesleri bir araya getiren çalışmalar için bkz. İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998); Cahit Öztelli, *Bektaşî Gülleri Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973).

⁵⁵ Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 177; Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik* (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 36-39.

kaleme alınan eserlerde, her bir ocak ve gruba ait eserin söz konusu ocak ve grubun kendi mensubiyetini yansıtan bir özelliğe, kendilerine ait bir ton, tını veya renge sahip olacağı göz ardı edilmemelidir.”⁵⁶ “Yol bir sürekin bin bir” anlayışının daima ön planda tutulduğu gelenekte iman esasları ile ilgili kabullerden ibadet hayatına dair uygulamalara, icra edilen âdâb ve erkândan musâhiplik ve düşkünlük gibi sosyal içerikli kurumsal uygulamalara varıncaya kadar hemen hemen bütün anlayış ve uygulamalarda görülen farklılıklar ve bunların gerek klasik gerek güncel eserlere yansımalarına dair mevcut durum işaret edilen bu noktayı teyit etmektedir. Nitekim her bir ocak kendi içinde âdâb ve erkân yürütmektedir. Yürüttükleri âdâb ve erkâna ait eserler de kendi geleneklerine ait eserlerdir. Her bir ocak kendi geleneğine ait eserleri okumakta ve bunlara göre âdâb ve erkân yürütmektedir. Bu itibarla meselâ hiçbir Bektaşî grup, söz gelimi Erdebil Sûfiyân Süreğine mensup (Kızılbaş) herhangi bir gruba ait âdâb ve erkân yürütmemekte ve şu anda Buyruk adıyla şöhret kazanmış herhangi bir âdâb ve erkâna ait eseri esas alıp okumamakta ve erkânını buna göre yürütmemektedir. Bu durum erkân esnasında okunan deyiş/nefeslerde (gelenekte ilham ve keşfe dayandığı kabul edilen şiirlerle deyiş ve nefes şeklinde farklı isimlerin verilmesi olgusu dâhil) de kendisini göstermektedir. Her ne kadar şehirleşme ile karşılaşılacak duruma bağlı olarak bir takım farklı uygulamalar görülebilse de geleneksel yapıda, her gelenek kendi geleneğine mensup ozanların deyiş/nefeslerini okumaktadır. Söz gelimi Sûfiyân Süreği gelenekli ocaklarda daha çok Hatâyî, Pir Sultan ve Kul Himmet’i okunurken; Keçeci Babalılar Fedâyî Baba okumaktadır.⁵⁷ Bu durumun tasavvuf-taki her ekolün kendi başvuru kaynağını esas alarak âdâb ve erkânını yürütmesiyle ilgili olduğu tartışmasızdır. Nitekim bir Nakşî grubun âdâb ve erkânını, bir Rifâî ya da Kâdirî grubun erkân kaynağı ya da usulüne göre yürütmediği ve yürütmeyeceği açıktır. Yukarıda Alevî gelenek için çizilen çerçeveye göre bu olgu Alevî nitelermeli ocak ve gruplar için de söz konusudur ve Alevî nitelermeli ocak ve gruplar, kendi ocak gelenekleri içerisinde kaleme alınan erkâna

⁵⁶ Ali Yaman’ın “Değişik bölgelerde bulunan ocakların dinsel törenlerdeki uygulamalarında biçimsel farklılıklar bulunmaktadır.” tespiti bu hususa işaret etmektedir. Yaman, “Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları”, 182; Cenksu Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, *Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, 8-9 Kasım 2014* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 393-396.

⁵⁷ Fedâyî Baba Divanı hakkında bkz. Abdullah Çelebi, *Amasyalı Fedâyî Baba Divanı* (İstanbul: Can Yayınları, 1991). Tokat bölgesinde Bektaşî yapı içerisinde yer alan Cer tarikatı mensuplarının daha çok İsmail Sebâtî’ye ehemmiyet gösterecekleri aşikârdır. Sebâtî’nin deyişleri için bkz. İsmail Haziray - Muhlis Halis Ayhan, *İsmail Sebati’den Deyişler* (İstanbul: 2001).

dair eserlerle âdâb ve erkânlarını yürütmekte ve diğer Alevî ocaklar ile diğer tasavvuf ekollerine ait âdâb ve erkân kitaplarıyla amel etmektedir. Söz konusu kuralın ocak ve grupların sahip oldukları “bir nevi aşiret yapısı” nedeniyle Alevî gelenekte daha kuvvetli bir vurguya sahip olacağı açıktır. Bahse konu “aşiret yapısı/tarikatları” olgusu “Alevî geleneğe mensup ocakların diğer tasavvuf ekolleri ile en temel farklılıklarından biridir. Bu çerçevede özellikle dikkate alınması gereken temel husus söz gelimi İmam Cafer Buyruğu ya da Şeyh Safi Buyrukları adlı eser(ler)in Bektaşîlere ait erkân kitapları değil, daha çok Erdebil Süfiyân Süreğine (yani Kızılbaş) ocak ve gruplara ait eserler olduğudur. Nitekim Bektaşî geleneğe ait âdâb ve erkân kitaplarının Erkânâme; diğer ocaklara (özellikle de Süfiyân Süreği Tâlibleri/Kızılbaşlar) ait olanların Buyruk olarak isimlendirilmesi ocak farklılıklarının ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir.”⁵⁸ Ayrıca literatürde “Şeyh Safi Buyrukları ve İmam Cafer-i Sadık Buyrukları olarak adlandırılmalarına rağmen içerik olarak Safevîler’den bahsetmeyen eserlerin bulunduğu”⁵⁹ detayı da önemle vurgulanmalıdır.

Bu veriler ve benzerleri,⁶⁰ Alevî nitelemeli ocak ve gruplar içerisinde gerek klasik gereken günümüzde yazılan eserlerde, bunların

⁵⁸ “Her ocağın sahip olduğu farklı bir tını dolayısıyla aslında Erdebil Süfiyân Süreğine bağlı ya da bağlı olmayan ocaklara ait Buyruk ismiyle şöhret bulmuş olan eserler arasında dahi söz konusu mensubiyetten kaynaklı tını, ton ya da renk farklılığı olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu kanaate götürülen olgu, Buyruk olarak isimlendirilen nüshaların birbirinden farklı olması ve her birinin kendine has bazı özelliklerinin bulunmasıdır. Söz gelimi bazılarında dört kapı kırk makam değil de dört kapı yirmi sekiz makamlı bir yapının bulunması, kullanılan ayet sayılarının farklılığı, aynı şekilde konuları işlerken farklı ayetlere işaretlerde bulunulması, benzer bir durumun hadis metinleri için de söz konusu olmasıdır. Ayrıca eserlerde yer verilen deyişlerinde farklı olduğu dikkat çekmektedir.” Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, 393-396.

⁵⁹ Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, 42.

⁶⁰ Adil Ali Atalay tarafından İmam Cafer Buyruğu [*İmam Cafer Buyruğu*, haz. Adil Ali Atalay, (İstanbul: Can Yayınları, 1998)], Mehmet Yaman tarafından Şeyh Safi Buyruğu [*Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu*, haz. Mehmet Yaman, (İstanbul: 1994)], Ahmet Taşğın tarafından Şeyh Sâfi Buyruğu [*Bisâti, Şeyh Sâfi Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*, haz. Ahmet Taşğın (Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, 2003)] ve Fuat Bozkurt tarafından Buyruk [*Buyruk*, haz. Fuat Bozkurt (İstanbul: 1982)] adıyla yayıma hazırlanan eserlerde ayetlerin ve hadislerin kullanımı, dört kapı kırk makamın ele alınışı ve başlıklarıdaki farklılıklar hakkında bkz. Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 340-347. Buyruk olarak yayımlanan farklı eserler ve nüshalarda üç sünnet yedi farzla ilgili farklılıklar hakkında bkz. Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, 331-345.

söz konusu ocak ve grubun kimliğini yansıtan bir özelliğe ve kendilerine has bir renk, ton veya tınıya sahip olacağını açıkça ortaya koymaktadır.⁶¹ Bu husus Hızırnâme örneğinde daha somut bir şekilde görülmektedir. Eseri yayıma hazırlayan Altınok'un İmam Cafer ve Şeyh Safi Buyrukları ile Hızırnâme'yi karşılaştırarak işaret ettiği ifadelerine göre, "eserler arasında öncelikle ele alınan ortak konuların yer alış sırası farklıdır. Ayrıca ortak konulardan "dört kapı kırk makam", "musâhiplik", "mürebîlik" gibi konular İmam Cafer Buyruğu'nda asıl olarak hep Ca'fer-i Sâdık; Şeyh Safi Buyruğunda ise Safiyyüddin Erdebili ekseninde ele alınmaktadır. Hızırnâme'de ise "hem Ca'fer-i Sâdık hem de Safiyyüddin Erdebili'nin Hz Ali, On iki İmamlar, On yedi Kemerbest, Hızır ve diğer Ricâl-i Gayblerle olan mülakatları söz konusudur. Bu nedenle Hızırnâme'nin İmam Ca'fer ve Şeyh Safi Buyruklarını cem eden ve bunlara Hızır motifini de ekleyen bir eser olduğu değerlendirilmektedir."⁶² Bu durum genel bir yaklaşımla tahkikli bir Buyruk nüshası çalışmasının mümkün olmayacağını ortaya koymaktadır. Buyruk adıyla isimlendirilen bir nüshanın tahkikli neşrinin ancak aynı ocağa mensup olduğu tespit edilen nüshalar esas alınarak yapılabileceği anlaşılmaktadır.⁶³

3.2.1. Alevî Gelenek ve Eserleri Hakkındaki Çalışmalarda Ocak Farklılıklarının Dikkate Alınmamasından Kaynaklı Birtakım Sorunlar

Bu çalışmada isimlendirme ve kavramların yerli yerinde kullanılmamasının farklı sorunlara sebep olacağı hususunda Türkiye Diyanet Vakfı tarafından "*Erkânnâme I*"⁶⁴ adıyla neşredilen eser örnek olarak ele alınmıştır. İlgili eser Diyanet Vakfı'nın "Anadolu Halk Klasikleri" adı altında planladığı yayın serisinin bir alt kategorisi olarak Alevî-Bektaşî Klasikleri serisi içinde yayıma hazırlanmıştır. *Erkânnâme I* adıyla neşredilen eserin asıl adı "*Tasavvuf Risâlesi*"'dir. Eseri yayıma hazırlayan Kaplan, bu hususu Giriş bölümünde özellikle vurgulamaktadır.⁶⁵ Eseri bilimsel olarak yayıma hazırlayan Kaplan'ın eserin asıl adının Tasavvuf Risâlesi olduğunu özellikle vurgulaması, söz konusu yayına Erkânnâme isminin konulmasının, eseri

⁶¹ Üçer, "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine", 393-396.

⁶² Baki Yaşa Altınok "Giriş", *Hızırnâme*, haz. Baki Yaşa Altınok (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 23.

⁶³ Üçer, "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine", 400.

⁶⁴ *Erkânnâme I (Tasavvuf Risâlesi)*, haz. Doğan Kaplan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007).

⁶⁵ Doğan Kaplan, "Giriş", *Erkânnâme I*, haz. Doğan Kaplan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 13.

neşreden kuruluşun ya da bahse konu serinin yayın sorumlularının bir tercihi olabileceğini düşündürmektedir.

Bu çalışmada ele alınan eserin, isimlendirme ve kavramların yerli yerinde kullanılmamasının farklı sorunlara sebep olacağı hususunda canlı bir örnek teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Zira asıl adı *Tasavvuf Risâlesi* olan⁶⁶ bu eserin *Erkânnâme* adıyla yayımlanması zincirleme bazı hatalı bilgilendirme ve değerlendirmelere sebebiyet vermiştir. *Erkânnâme* ismiyle yayımlanan eser incelendiğinde muhteva olarak aslında Erdebil Sûfiyân Süreğine ait bir nüsha (Buyruk) olduğu anlaşılmaktadır. Orijinalinde Tasavvuf Risâlesi ismini taşıyan Sûfiyân Süreğine ait yazma bir eserin, -Bektaşî geleneğe ait âdâb ve erkâna ait eserlerin *Erkânnâme*; Sûfiyân Süreğine ait olanların ise Buyruk olarak isimlendirildiği hususunu göz ardı ederek *Erkânnâme* ismiyle yayımlanması, eserin, yanlış bir şekilde Bektaşî gelenekle ilişkilendirilmesine ve Bektaşî geleneğe ait bir esermiş gibi değerlendirilmesine yol açmıştır. Nitekim bir çalışmada araştırmacıların eseri Hacı Bektaş ile irtibatlı bir bağlamda kullandıkları ve bunun doğal olarak birtakım yanlış atıflara neden olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu çalışmanın konu akışı göz önüne alındığında Hacı Bektaş Veli'den bahsedilen bir bölümde *Erkânnâme*'den alıntı yapıp "*Alevî Bektaşî geleneğinde önemli bir sembol olan on iki imgesini kullanması dikkat çekici bir simgelem örneğidir.*" ifadeleriyle Hacı Bektaş Veli'nin On iki İmam'a sembol olarak yer verdiğine işaret edilmektedir.⁶⁷ "Hâlbuki çalışmada yer verildiği şekliyle Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde On iki İmam'a atıf yapılmaz."⁶⁸ Zira şu andaki verilere göre On iki İmam motifinin Anadolu'daki gruplarda görülmesi 16. yy.dan sonraki bir sürece denk gelmektedir. Bu gelişme öncelikle Şah İsmail'in On iki İmamcı Şiîliği benimseyip bunu kendisine bağlı gruplarda yayma çabaları doğrultusunda Erdebil Sufiyân Süreğine bağlı olan gruplarda gerçekleşmiş, daha sonra diğer gruplarda da bazı etkileri görülmüştür.⁶⁹ Nitekim bu durum bildiri sahiplerinin de Hacı

⁶⁶ *Erkânnâme I* adıyla neşredilen *Tasavvuf Risâlesi* adlı eserin özellikle ve muhtevası hakkında bkz. Kaplan, "Giriş", 13-15.

⁶⁷ Hamit Aktürk - Talip Tuğrul, "Alevî Bektaşî Kaynaklarında İnsan Yetiştirme Modeli", *2014 Kutlu Doğum Sempozyumu- Erzurum* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 715.

⁶⁸ Hacı Bektaş Veli'de On iki İmam anlayışı da On iki İmamcılık'la bağlantılı olarak oluşturulan *tevellâ* ve *teberrâ* anlayışları da yer almamaktadır. Bkz. Mahmud Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât* (Ankara: Seha Neşriyat, ty.), 18.

⁶⁹ Alevî nitelemeli ocak ve grupların On iki İmamcı Şiîlikten aldığı esasları; ya bunları aslı mahiyetlerinden çıkartarak ya içini büyük ölçüde boşaltarak ya

Bektaş Veli'ye ait eserler arasından kaynak olarak kullanmış oldukları Besmele Şerhi ve Makâlât adlı eserlere bakıldığında çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu iki eserde de On iki İmam'a dair bir atfın bulunmayışı⁷⁰ konuyu açıkça teyit etmektedir.”⁷¹

Gerek mezhep sistematiklerinde anlam bulan kavramlar gerek Alevî geleneğe ait bir eserin isimlendirilmesi ile ilgili zikredilen bu örnekler, yanlış isimlendirme ve konumlandırma, sistemlerin yapısının dikkate alınmaması, kavramların yerli yerinde kullanılmaması, kavram ve eserlerin mekân, zaman⁷² ve sistem ilişkilerinin göz ardı edilmesi ve benzeri metodik problemlerin, tarihî gerçeklere uymayan bazı yanlış algı ve anlamlandırmalara yol açacağını açıkça göstermektedir. Bu itibarla sağlıklı sonuç ve değerlendirmeler için her bir kavram ve eserin hangi mezhep sistematigi ya da gelenek içerisinde -ki bunun

da Aleviliğin ana karakteri olan tasavvuf hayatı kalıplarına adapte ederek aldığı hakkında bkz. İlyas Üzüm, “Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevilik-Caferilik İlişkisi veya İlişkisizliği”, *İslâmiyat* 6/3 (2003), 127-150; Cenksu Üçer “Aleviliğin Neliği ve Şi'lik (Caferilik) ile İlişkisinin Çerçevesi”, *Marife Dergisi* 8/3 (2008), 205-238. Söz konusu unsurların XVI. yy.dan sonra bu gruplarda görüldüğü hakkında bkz. Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, 133-134; Ahmet Yaşar Ocak; “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Belleten* 64/239 (2000), 148-149.

⁷⁰ *Makâlât*, haz. A. Yılmaz, M. Akkuş, A. Öztürk (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 42-143; *Besmele Tefsiri*, haz. Hamiye Duran (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 41-153.

⁷¹ Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, 397-398. Konu hakkında ayrıca bkz. Ömer Faruk Teber vd., “Risâle-i Ca'fer-i Sâdık Üzerinden Ondört Ma'sumân-ı Pâk On Yedi Kemer-Best”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/53 (2017), 914-920.

⁷² Eserlerde mekân ve zaman farkına göre birtakım değişiklikler konusuna Şeyh Safiyyeddin Erdebili'nin *Makâlât*'ı güzel bir örnektir. Anadolu'da *Şeyh Safi Buyruğu* adıyla yazılan eserlerde görülen farklılıklar mekânla (ocakların farklı yerlerde yerleşmesinden kaynaklı) ilgili görülebilir. Ancak “*Makâlât* adıyla yayımlanan *Safvetu's-Safâ* metinlerine yapılan müdahaleler ile metnin aslının tahrif edilmesi, zamanla geleneğin şüleştirilmesi süreciyle yakından ilgili bir husustur. Safevî müridlerinin (Kızılbaşlar) şüleştirilmesi olgusuna bağlı olarak eserin aslında Hz. Aişe ve Hz. Fatma'nın rüyası ile ilgili var olan kısımlar çıkartılmış, yine aslında yer alan “Hulefâ-i Râşidin” ifadesi “Emîrul'-l mü'minin Ali” ifadesiyle; “icma-ı ehl-i İslâm veya Resûle mutâba'at” ifadesi “eimme-i masûmine mutâba'at” ifadesiyle değiştirilmiş, Şeyh Safiyyeddin'in mensup olduğu Şâfiî mezhebiyle ilgili kayıtlar zaman içerisinde şüleş(tir)me yönlü tahrifata uğratılmıştır.” Sönmez Kutlu - Nizamettin Parlak, “Önsöz ve Mukaddime”, *Makâlât Şeyh Safi Buyruğu*, Şeyh Safiyyeddin Erdebili, haz. Kutlu Sönmez - Parlak Nizamettin (İstanbul: Horasan Yayınları, 2008), 89-97. Ayrıca bkz. Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşılık Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 210-213.

Alevî gelenek açısından karşılığının hangi ocak içerisinde- olduğu ve ne zaman kaleme alındığının mutlaka göz önünde bulundurulması gereği önemle üzerinde durulması gereken bir husustur.

Sonuç

Bu çalışmada İslam Mezhepleri Tarihi'nde isimlendirme sorunu ve bir mezhep, ekol, gelenek veya grubun kendi sistematigi içerisinde ele alınması konuları Alevî nitelimele gelenek örnekleminde ele alınmıştır. Çalışmada sonuç olarak bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun isimlendirilmesi hususunda klasik dönemde görülen birtakım sorunların, modernitenin etkilerinin görüldüğü yakın dönemde de gerek klasik dönemdekine benzer durumlarla gerek söz konusu etkilerin ortaya çıkarttığı yeni durumlarla devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun kendi sistematik ve kavramları gözetilerek ele alınmaması durumunda da bir takım yanlış değerlendirmelerin söz konusu olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda araştırmacıların bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun; hangi isim ya da isimlerle anıldığı, bu isimlendirme ile ne kastedildiği, söz konusu ismin verilme gerekçeleri, kendileri tarafından mı ya da muhaliflerince mi verildiği, kendilerinin hangi isimleri, muhaliflerinin hangi isimleri verdikleri, isimlerin ne zaman ve hangi olaylarla bağlantılı verildiği, bir grubun isimlendirilmesinde zaman ve mekâna göre yaşanan değişiklikler vb. konularda hassasiyet göstermesi önemli görülmektedir.

Zaman ve mekâna bağlı olarak gerek sistematik gerek kavramsal örüntülerindeki farklılıklara göre alt gruplara ayrılacağı olgusu dikkate alınarak her bir mezhep, ekol, gelenek ve grubun kendi içlerinde yer alan farklı dinî yapıları, kendilerinin farkını ortaya koyacak tarzda Müsta'fî İsmâîliler ve Nizârî İsmâîliler örneğinde görüldüğü üzere birleşik bir isimlendirme ile adlandırmanın Mezhepler Tarihinin metodik yaklaşımı açısından uygun olacağı anlaşılmaktadır.

Mezhepler Tarihi'nin söz konusu metodik yaklaşımı bağlamında birleşik bir adlandırma yapmanın Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplar hakkında da söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim ocak yapılanması, farklı tasavvufi gelenek mensubiyetleri ve ocak yapılanmasına uyarlanmış hiyerarşik tekke yapılanması olgusu, Alevî nitelimele gelenek mensubu ocak ve grupların isimlendirilmesinde de ocak yapılanmasını dikkate alarak birleşik bir adlandırma yapmayı gerekli kılmaktadır. Buna göre ana ocak ve gelenekler dikkate alındığında Bektaşî Alevîler, Erdebil Sufiyân Süreği Mensubu (Kızılbaş) Alevîler ya da Dede Garkınlı Alevîler, Baba Mansurlu Alevîler, Tahtacı Alevîler, Keçeci Babalı Alevîler, Hubyarlı Alevîler şeklindeki bir kullanım olguya daha uygun görünmektedir. Ana ocak ve alt ocak sistemi

dikkate alındığında ise Hubyar Tekkesine bağlı olanlar için de Dedececi/Tekkeli Hubyarlı (dede ya da tâlib), Babacı Hubyarlı ya da daha detaylı bir şekilde Eraslan ocağı mensubu Hubyarlı, Anşa Bacı ocağı mensubu Hubyarlı gibi bir kullanımın; Tokat bölgesindeki Bektaşiler açısından Eraslanlı/Eraslan ocağı mensubu Bektaşî, Bostankolulu/Bostankolu ocağı mensubu Bektaşî şeklinde bir isimlendirme; Tahtacılarla ilgili olarak da Yanınyatır ocağına mensup Tahtacı; Emirli ocağına bağlı Tahtacı ya da eğer aşiretler de işin içine dahil edilecekse Yanınyatır ocağına mensup Çaylak Tahtacı, Emirli ocağına bağlı Aydınlılı Tahtacı gibi adlandırmanın olguya daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Bir mezhep, ekol, gelenek veya grubun isimlendirilmesi noktasında görülen sorunlu alanlardan birinin aynı ismin farklı anlayış, yapı ve uygulamalara sahip olan gruplar için kullanılması olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorun dini sosyokültürel alanlarda farklı sorunlara da neden olabilmektedir. Nitekim Türkiye’de Alevilik kelimesinin hem ocak sistemine uyarlanmış ve daha çok Yesevî geleneğe dayanan bir tasavvuf hayatı pratiğine sahip olan Bektaşî, Kızılbaş, Hasan Dedeli, Tahtacı, Keçeci Babalı, Şücaaddin Velili gibi ocak ve gruplar için hem Nusayrılık için kullanılması bir takım yanlış konumlandırmalara yol açmıştır. Alevî niteliği kullanılan ocak ve grupların hiçbiri (ne Bektaşiler ne Erdebil Süfiyân Süreği Mensupları/Kızılbaşlar ne Tahtacılar ne Hubyarlılar ne Keçeci Babalılar ne de başkaları) Nusayriler ile kıyaslanmamalıdır. Zira ülkemizde kendileri için Alevilik kavramının kullanıldığı gelenek ile kendilerine Arap Aleviliği de denilen Nusayrılık farklı anlayışlara sahip olan yapılarıdır.⁷³

Çalışmada her bir mezhep, ekol, gelenek ve grubun kendi sistematiki ya da kavramsal örüntüsünün dikkate alınmasının ne denli önemli olduğu Alevî gelenek içerisinde kaleme alınan bir eser örneğinde ortaya konulmuştur. Nitekim her bir mezhep, ekol, gelenek ve grubun kendine özgü bir varlık algısı, zihniyeti, olay ve olguları anlamlandırma ve görüşlerini ortaya koymada bir sistematiki vardır. Gerek isimlendirme gerek kavramların söz konusu sistematik içerisinde anlam bulduğu, bu itibarla isimler ve kavramları kullanırken

⁷³ Sosyolojik olarak dış-iç kimlik yansımaları kapsamında konuyu ele alıp bu iki yapının birbiriyle karşılaştırılmasının doğru olmadığı hakkında bir çalışma için bkz. Özcan Güngör, “Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/2 (2017), 75-90. İtikadi kabuller ve ibadetler açısından konuyu ele alıp bu iki farklı yapı için söz konusu üst kavramsallaştırma imkanının bir zorlama olacağı hakkında bkz. Özcan Güngör, “Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik-Nusayrılık İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/1 (2017), 45-69.

bu olgunun dikkate alınması gerektiği aşikârdır. Aynı durum Alevî nitelilemeli gelenek içerisinde yer verilen ancak farklı ocak ve tasavvufî gelenek mensubiyeti dolayısıyla farklılıklar barındıran ocak ve gruplar için de söz konusudur. Bu durumda Alevî gelenekle ilgili yürütülecek çalışmalarda öncelikle ocak sistemi dikkate alınmalıdır. “Sırf tesmiye mahiyeti değiştirmese” de isimlendirmenin olay ya da olgunun keyfiyetiyle irtibatlı olduğu açıktır. Sırf tesmiyenin mahiyeti değiştirmeyeceği prensibi âsîtâne, tekke, zâviye, dergâh, meydan evi, tarikat evi ve en son da cemevi olarak isimlendirilen mekânlar örneğinde açıkça görülmektedir. Bunların isimleri farklı olsa da sonuçta bu mekânların her biri mahiyet olarak tevhidler getirilerek/zikirler çekilerek âdâb ve erkânın icra edildiği yerlerdir. Ancak âdâb ve erkânın icra edildiği bu mekânların farklı isimlerle anılması, bunların keyfiyetinin farklı olabileceğini göstermektedir. Nitekim âsîtâne ismi alt tekkelerin hepsinin bağlı olduğu ana tekkeyi ifade eden bir adlandırmadır. Dolayısıyla isimlendirme hususunda ocakların geleneksel olarak taşıdıkları isimler merkeze alınarak ana ocak ve alt ocaklar sistematığına dayalı mevcut durum göz önünde bulundurulması; geleneğe kimliğini kazandıran ana konular, dini sosyokültürel kurumsal yapılar ele alınırken de her ocağın kendi sistematığı ve kavramsal örüntüsü gözetilmesi son derece önemlidir.

Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda ocak sisteminin bütün çalışmalarda dikkate alınması gereği ile ilgili ortaya çıkan bu tablo Yedi Ulu Ozan söyleminin de ihtiyatla karşılanması gerektiğini açıkça göstermektedir. Zira her ne kadar gelenekte “er erden seçilmez” düsturunu yaygın olarak dile getirilse de pratikte söz gelimi Sûfiyân Süreği gelenekli ocaklarda gerek âdâb ve erkânda gerek dinî sosyokültürel hayata dair uygulamalarda daha çok Hatâyî, Pir Sultan ve Kul Himmet okunup ön plana çıkarılırken; Keçeci Babalılar’da daha çok Fedâyî Baba okunup öncelenmektedir.

Bu çalışmada ele alınan eserin, isimlendirme ve kavramların yerli yerinde kullanılmamasının farklı sorunlara sebep olacağı hususunda canlı bir örnek teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Zira asıl adı *Tasavvuf Risâlesi* olan bu eserin *Erkânnâme* adıyla yayımlanması zincirleme bazı hatalı bilgilendirme ve değerlendirmelere sebebiyet vermiştir. *Erkânnâme* ismiyle yayımlanan eser incelendiğinde muhteva olarak aslında Erdebil Sûfiyân Süreğine ait bir nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Orijinalinde *Tasavvuf Risâlesi* ismini taşıyan Sûfiyân Süreğine ait yazma bir eserin, -genelde Bektaşî geleneğe ait âdâb ve erkâna ait eserlerin *Erkânnâme*; Sûfiyân Süreğine ait olanların ise Buyruk olarak isimlendirildiği hususunu göz ardı edilerek *Erkânnâme* ismiyle yayımlanmasının, eserin, yanlış bir şekilde Bektaşî gelenekle ilişkilendirilmesine ve Bektaşî geleneğe ait bir esermiş

gibi değerlendirilip bir takım yanlış atıflara neden olduğu görülmektedir. Bu itibarla sağlıklı sonuç ve değerlendirmeler için her bir kavram ve eserin hangi mezhep sistematığı ya da gelenek içerisinde -ki bunun Alevî gelenek açısından karşılığının hangi ocak içerisinde olduğu ve ne zaman kaleme alındığının mutlaka göz önünde bulundurulması gereği önemle üzerinde durulması gereken metodik bir husustur. Bazı eserlerin yanlış isimlendirilmesi ve kavramların yerli yerinde kullanılmamasından kaynaklı yanlış algı ve konumlandırmaların, tarihi gerçeklere uymayan bazı yanlış algı ve anlamlandırmalara yol açacağını göz önünde bulundurulduğunda; eserlerin isimlendirilmesi ve kavramların yerli yerinde kullanılmasına özen gösterilmesi, her bir eseri ve kavramı genel olarak mensup olduğu mezhep, ekol, gelenek ve grup; Alevî gelenek açısından da özel olarak ocak ve tasavvufî gelenek mensubiyeti olgusunu merkeze alarak çalışmaya ve kullanmaya gayret gösterilmesinin gereği ve önemi açıkça anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Akoğlu, Muharrem. “Mu‘tezile”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 69-86. Ankara: Nobel, 2020.
- Aksüt, Hamza. *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009.
- Aktürk, Hamit – Tuğrul, Talip. “Alevî Bektaşî Kaynaklarında İnsan Yetiştirme Modeli”. *2014 Kutlu Doğum Sempozyumu-Erzurum*. 707-721. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Alkan, Necmettin. “Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrîlik Özel Sayısı 54/ (2010)*, 135-148.
- Altınok, Baki Yaşa. “Giriş”. *Hızırnâme*. Haz. Baki Yaşa Altınok, 5-30. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Atalan, Mehmet. *Türk Kültüründe Muhammed Hanefî Cenknâmeleri*. İstanbul: TBBD Yayınları, 2011.
- Avcu, Ali. “İsmâililik”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 147-166. Ankara: Nobel, 2020.
- Aydınlı, Osman. *Akılca Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu‘tezile Ekolü*. Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2010.
- Bardakoğlu, Ali. “Fıkıh”. *İlmihal*. 1/ 141-182. İstanbul: TDV Yayınları, 2 cilt, 1994.
- Besmele Tefsiri*. Haz. Hamiye Duran. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

- Beşe, Ahmet. "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrîlik Özel Sayısı* 54/ (2010), 159-182.
- Bisâti, Şeyh Sâfi Buyruğu (*Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr*). Haz. Ahmet Taşşın. (Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, 2003.
- Bozan, Metin. "Şeyh 'Adî'siz Yezidilik: Yezidilerin 'Adî b. Musâfir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012), 23-41.
- Bozan, Metin. "Yezidilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 455-481. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Bozan, Metin. "Yezîdilik/Êzîdilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 267-287. Ankara: Nobel, 2020.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2. Baskı, 2006.
- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadî İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3.Baskı, 2019.
- Buyruk*. Haz. Fuat Bozkurt. İstanbul: 1982.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler". *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'alesi* 1. 441-491. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Terminolojiyle İlişkili Sorunlar" *İslâmî Araştırmalar* 19/2 (2006), 257-271.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Mezhepler Tarihine Giriş". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M Ali Büyükkara. 3-24. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2012.
- Coşan, Mahmud Esad. *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*. Ankara: Seha Neşriyat, ty.
- Coşkun, Hasan. *Tokat Alevîleri "Sırrımız Türklük"*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2021.
- Çelebi, Abdullah. *Amasyalı Fedayî Baba Divanı*. İstanbul: Can Yayınları, 1991.
- Dalkılıç, Mehmet. "Haricilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M Ali Büyükkara. 43-50. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2012.
- Dalkıran, Sayın. "Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme". *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 95-117.

- Demirtaş, Mehmet. *Horasan'dan Balkanlara Şücaaddin Veli Ocağı ve Erkanı*. 2015.
- Doğanay, Eraslan. *Anadolu'da Yaşayan Dergâhlar*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şeyhayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/ 80. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ekinci, Mustafa. *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Er, Abdullah. "Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrîlik Özel Sayısı* 54/ (2010), 149-158.
- Erdebili Şeyh Safî ve Buyruğu*. Haz. Mehmet Yaman. İstanbul: 1994.
- Erdoğan Başaran, Reyhan. "Nida'dan Takiyye'ye: Nusayri-Alevî İnançında Nida ve Takiyye Uygulaması". *Eskiye: Sosyal Bilimler Dergisi* 46 (2022), 53-71.
- Erkan, Ümit. *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Erkânâme I (Tasavvuf Risâlesi)*. Haz. Doğan Kaplan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Ersal, Mehmet. *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Güngör, Özcan. "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/2 (2017), 75-90.
- Güngör, Özcan. "Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik-Nusayrîlik İlişkisi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/1 (2017), 45-69.
- Haziray, İsmail - Ayhan, Muhlis Halis. *İsmail Sebati'den Değişler*. İstanbul: 2001.
- İğde, Muhyeddin. *Siyasi-İtikadi Bir Mezhep Olarak Hanbeliliğin Teşekkül Süreci*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- İmam Cafer Buyruğu*. Haz. Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları, 1998.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Halku'l-Kur'an Teorisi ve Dini Düşüncede Yenilik". *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Alguları* 26-28 Kasım 2010. 1/163-174. Samsun: Canik Belediyesi, 2011.

- Kalaycı, Mehmet. "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 211-233. Ankara: Nobel, 2020.
- Kaplan, Doğan. "Giriş". *Erkânâme I*. Haz. Doğan Kaplan. 13-17. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kaplan, Yaşar. *Günümüz Yezidiliği*. İstanbul: Nübihar 2013.
- Karadağ, Cağfer. "İman Konuları". *İslam'a Giriş- Temel Esaslar*. 137-213. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Kılavuz, Ahmed Saim. "Akaid". *İlmihal*. 68-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*. İstanbul: Ensar Yayınları, 30. Baskı, 2018.
- Kutlu, Sönmez. "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi". *İslâmiyat* 7/3 (2003), 31-54.
- Kutlu, Sönmez. *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.
- Kutlu, Sönmez – Parlak, Nizamettin. "Önsöz ve Mukaddime". *Makâlât Şeyh Safî Buyruğu*, Erdebîlî, Şeyh Safiyeddin. Haz. Kutlu Sönmez - Parlak Nizamettin. 9-99. İstanbul: Horasan Yayınları, 2008.
- Kutlu, Sönmez. "Mürctie". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 91-126. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Maden, Fahri. "Keçeci Baba Ocağı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014): 147-168.
- Makâlât*. Haz. A. Yılmaz, M. Akkuş, A. Öztürk. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Masignon, Louis. "Nusayriler". *İslam Ansiklopedisi*. 9/365-370. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Melikoff, İrene. *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. Trc. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları, 1994.
- Moosa, Matti. "Alawîyah". *The Oxford Encyclopedia of The Modern Islamic World*. Ed. John L. Esposito. 63-64. Oxford: Oxford Pres, 1995.
- Namlı, Abdullah. "Kazâ ve Kadere İman". *İslâm İnanç Esasları*. Ed. Sönmez Vecdi – Karaağaç, Hilmi. Ankara: Lisans Yayıncılık, 2021.

- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*. Ankara: Andıç Yayınları, 1998.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”. *Bellekten* 64/239 (2000), 129-159.
- Onat, Hasan. “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”. *İslâmiyât* 7/3 (2003), 111-126.
- Onat, Hasan. “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi [Prof. Dr. Irene Melikoff’un Anısına]* 1 (2009), 18-34.
- Osman, Haşim. *Hel el-‘Aleviyyûn Şîa’?*. Beyrut: Müessesetül’l-‘âlemi li’l-matbû‘ât, 1994.
- Öğüt, Salim. “Ef‘âl-i Mükellefin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/ 45. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Öz, Baki. *Dünyada ve Türkiye’de Alevi-Bektaşî Dergâhları*. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Özdemir, Metin. *İslam İnanç Esasları*. Ankara: Bilay Yayınları, 2017.
- Özmen, İsmail. *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Öztelli, Cahit. *Bektaşî Gülleri Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973.
- Rençber, Fevzi. “Adıyaman Yöresi Alevî Ocakları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2013), 159-170.
- Rençber, Fevzi. “Alevî Ocakzâdelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/4 (2013), 686-689.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşkı, Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Rençber, Fevzi. *Oryantalistlere Göre Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Rençber, Fevzi. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Saltık, Veli. “Sarı Saltuk ve Saltuklular”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 34 (2005), 11-31.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. “Bektâşî-Alevilerde Bir Dua: Nâdı Ali”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 17-31.

- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İsparta: Tuğra Matbaası, 2001.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. "Nusayrılık". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 191-209. Ankara: Nobel, 2020.
- Savaş, Saim. *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Selçuk, Ali. *Tahtacılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004.
- Subaşı, Necdet. "Türk Modernleşmesi ve Aleviler". *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Edit. Ahmet Yaşar Ocak. 110-121. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Şentürk, Lütfi - Yazıcı, Seyfettin. *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 17. Baskı, 2011.
- Şenzybek, Aytekin. "Dürzilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 167-189. Ankara: Nobel, 2020.
- Şenzybek, Aytekin. "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), 469-493.
- Tavil, Muhammed Emin Gâlib. *Arap Alevilerinin Tarihi 'nusayriler'*. Çev. İsmail Özdemir. İstanbul: Çiziyazıları, 2000.
- Teber, Ömer Faruk - Öz, Ayşe Gül - Yılmaz, Sabri. "Risâle-i Ca'fer-i Sâdık Üzerinden Ondört Ma'sumân-ı Pâk On Yedi Kemer-Best". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/53 (2017), 914-920.
- Teber, Ömer Faruk. "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar". *Anadolu'da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*. Ed. Halil İbrahim Bulut. 69-80. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Topaloğlu, Bekir. "Kader". *İslâm'da İman Esasları*. 491-507. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, 2017.
- Tozlu, Selahattin. "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Nusayrılık Özel Sayısı* 54/ (2010), 79-110.
- Türkel, Rifat. *Karadonlu Can Baba ve Alevilik*. Kütahya: Academia Yayınevi, 2016.
- Türkel, Rifat. "Vehhâbilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 289-311. Ankara: Nobel, 2020.
- Uyar, Mazlum "Nusayrılık". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 299-340. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

- Üçer, Cenksu. "Aleviliğin Nelîği ve Şî'lik (Caferîlik) ile İlişkisinin Çerçevesi". *Marîfe Dergisi* 8/3 (2008), 205-238.
- Üçer, Cenksu. "Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 12/33 (2009), 63-88.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, 2015.
- Üçer, Cenksu. *Alevîlikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Üçer, Cenksu. "Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (2015), 46.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine. Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu Sakarya Üniversitesi, 8-9 Kasım 2014. 383-403. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Üçer, Cenksu. "Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84.
- Üçer, Cenksu. *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12/2 (2019), 353-402.
- Üçer, Cenksu. "Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 15/2 (2022), 382.
- Ümit, Mehmet. "Zeydîlik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 125-145. Ankara: Nobel, 2020.
- Üzüm, İlyas. "Alevilerin Caferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği". *İslâmiyât* 6/3 (2003), 127-150.
- Üzüm, İlyas. "Nurayrîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/ 270-275. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yalçın, Alemdar - Yılmaz, Hacı. "Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türâbî Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 26 (2003), 83-120.
- Yaman, Ali. "Alevîlerde Dedelik ve Dede Ocakları". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektâşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. 178-202. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kader". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevilik İnanç, İbadetler, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim, 2018.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Hacı. "Sultân Şücaaddin Velî Zâviyesi ve Vakfına Ait Yeni Belgelere Bir Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 37 (2005), 7-47.

Extended Summary

This study examines the problem of naming in the History of Islamic Sects and the handling of a sect, school, tradition, or group within its own systematic, in the example of Alevi-qualified tradition. In the study, which is carried out with the qualitative research method, it is aimed to examine some of the controversial issues within the framework of these issues related to the Alevi-qualified traditional communities, in the center of the methodical approaches of the History of Sects in these two fields.

One of the problematic areas of the History of Islamic Sects is the issue of naming. The process of naming sects, schools, traditions, or groups within the History of Islamic Sects is crucial, as it offers valuable information to researchers regarding various aspects such as its founder's name, main idea, claims and concepts, connection between the sect and its geographical context. However, the use of the same name for different groups can also lead to inaccurate approaches and evaluations. One of the emphasized issues in the research on the History of Sects is the sensitivity of considering each sect, school, tradition, or group by examining their own systematic and concepts. It is considered that the systematic approaches of the History of Sects discipline are extremely important for obtaining reliable results in studies conducted on communities with Alevi characterization.

The study reveals that certain issues about the naming of sects, schools, traditions, or groups persist from the classical period. These problems continue to manifest in both familiar scenarios from the classical period and new circumstances arising from the impact of modernity. Examples such as *Nusayrism* and *Yezidism* in recent times illustrate the ongoing challenges faced in this regard.

In this context, when referring to a sect, school, tradition, or group of researchers, it is crucial to consider the names by which they are identified, the significance behind this nomenclature, the reasons for

adopting specific names, whether these names were chosen by the group themselves or assigned by their adversaries. It is also important to examine the names they used for themselves and the names given by their opponents. Furthermore, it is essential to understand the timing of these names and the events associated with their emergence and changes in the naming of a group according to time and place, etc.

Furthermore, due to variations in time and location, religious communities can be categorized into subgroups with distinct systematic and conceptual patterns. An illustration of this divergence can be observed in the case of the *Musta'li Ismailis* and *Nizari Ismailis*, where their differing religious structures, sects, schools, traditions, and groups reveal notable distinctions. Hence, it becomes evident that a unified nomenclature, encompassing all these entities, would not accurately capture their unique characteristics.

In the context of the aforementioned methodical approach to the History of Sects, it is seen that making a unified naming also applies to the Ojaks (a term referring to the spiritual centers in Alevism) and groups belonging to the Alevi tradition. As a matter of fact, the structuring of the Ojaks, different mystical tradition affiliations and the phenomenon of hierarchical lodge structuring adapted to the structuring of the Ojaks necessitate a unified naming by considering the structuring of the hearth in the naming of the Ojaks and groups belonging to the tradition with the Alevi characterization. Accordingly, considering the main Ojak and traditions, it seems more appropriate to use terms such as *Bektashi Alevis* (Bektâşî Alevîler), *Erdebil Sufiyân Suregi Talibi (Kizilbash) Alevis*, *Dada Garkinli Alevis*, *Baba Mansurlu Alevis*, *Tahtaji Alevis*, *Kecheji Babali Alevis*, and *Hubyarli Alevis* when referring to different Alevi groups.

Considering the main "ocak" and its sub-branches, for instance, it is deemed more appropriate to use terms such as *Dadaji/Tekkeli Hubyarli* or a more detailed designation like *Eraslan ocağı* (Araslan branch) member *Hubyarli*, *Anşa Bacı ocağı* (Ansha Baji branch) member *Hubyarli* for those affiliated with *Hubyar Tekke*. Similarly, for the Bektashis in the Tokat region, a naming convention like *Bekthashi* of *Eraslanlı/Eraslan ocağı*, Bektashi a member of the *Bostankolulu/Bostankolu ocağı* (Bostankolu branch) seems appropriate. Regarding the Tahtacı, Tahtacı, a member of the Yanınyatır Ojak; It is considered that naming Tahtacı of Emirli quarry or, if tribes are to be included in the work, Çaylak Tahtacı, who is a member of Yanınyatır quarry, and Aydınlı Tahtacı, who is affiliated to Emirli quarry, would be more appropriate for the phenomenon.

It is evident that one of the challenging aspects when naming a sect, school, tradition, or group lies in the utilization of the same designation for entities possessing diverse interpretations, structures, and practices. This issue can also lead to various problems in religious socio-cultural domains. In fact, in Turkey, the usage of the term "Alevilik" (Alevism) has led to certain misrepresentations when applied to both "ocak" and groups such as Bektashis, Kizilbash, Hasan *Dadali*, *Tahtaji*, Kecheji Babali, and Shujaaddin Valili, who are aligned with the "ocak" system and predominantly follow the Yasawi tradition of Sufism has caused further misunderstandings. None of the "ocak" and groups referred to as Alevi (including Bektashis, *Arda-bil Sufiyan Saragi Talibi/Kizilbash*, *Tahtjis*, *Hubyarlish*, *Kecheji Babalish*, and others) should be compared to Nusayris. Because the tradition for which the concept of Alevism is used in our country and Nusayrism, which is also called Arab Alevism, are structures that have different understandings.

The study sheds light on the significance of considering the systematic or conceptual pattern within each sect, school, tradition, and group. This importance becomes evident through an illustrative example, namely, a work written in the Alevi tradition. In fact, each sect, school, tradition, and group has its own unique perception of existence, mindset, systematic approach for interpreting events and phenomena, and ways of expressing their views. Both the naming and the concepts find meaning within this systematic framework; therefore, it is evident that this phenomenon should be taken into consideration when using names and concepts.

The same situation applies to the branches and groups within the Alevi tradition that include variations due to their affiliation with different "ocak" and Sufi traditions. In this case, when conducting studies related to the Alevi tradition, the "ocak" system should be considered as a priority. Therefore, in terms of naming, it is crucial to consider the traditional names carried by the Ojaks and take into account the current state based on the main *ocak* and sub-*ocak* (branch) system. When addressing the main topics and religious socio-cultural institutional structures that give identity to the tradition, it is of utmost importance to also respect the unique systematic and conceptual patterns of each *ocak*.

The emerging pattern of the necessity to consider the "ocak" system in all studies concerning Alevi tradition's branches and groups clearly demonstrates the need for cautious interpretation of the *Yedi Ulu Ozan* (Seven Great Poets) discourse. While the principle of "the worthy is not chosen from men" (*er erden seçilmez*) is widely expressed in the tradition, in practice, for instance, in Ojaks rooted in the *Sufiyan Sureği*, *Hatayi*, *Pir Sultan*, and *Kul Himmet* are more

prominently emphasized in terms of manners and etiquettes, rituals, and religious socio-cultural practices, whereas, *Fedayi Baba* is more prominently emphasized and prioritized in *Kecheji Babalılar*.

It is evaluated that the work discussed in this study serves as a vivid example of how the improper use of naming and concepts can lead to different problems. Indeed, the publication of this work, originally titled "*Tasavvuf Risâlesi*," under the name "*Erkânnâme*," has led to a chain of incorrect information and evaluations. Upon examining the work published under the name "*Erkânnâme*," it becomes apparent that its content belongs to the *Erdebil* Sufi lineage. It is observed that the publication of a handwritten work originally titled "*Tasavvuf Risâlesi*," under the name "*Erkânnâme*," has led to incorrect associations with the Bektashi tradition and misleading attributions as if it were a work belonging to the Bektashi tradition. Therefore, it is of utmost importance to emphasize the methodological aspect that necessitates taking into consideration the specific sectarian or traditional framework within which each concept and work exists - and in the case of the Alevi tradition, which specific "*ocak*" it corresponds to - as well as the timeframe in which it was written.